

bunii (mosii) nostri prin traditiune, că unii missionari unguri s'au purtatu brutalu cu preotimea. Inse ce mai trebuie traditiune, cand conclusele sinodului din 1739 ne dau in acésta privintia unu testimoniu atātu de categoricu pre cātu de intristatoriu. Clerulu a pusu atunci theologului 13 conditiuni, intre care 2., 3., 4., 8., 9. si mai pre sus de tôte 12 clerulu niciodata nu le-ar fi pusu, daca uniiologi »qua generales auditores« nu aru fi scosu chiaru si pe protopopi din tóta patienti'a. Dara erau multi popi prosti, grosolani, neinviati, in cātu multime din trensii nu sciau nici se'si scria numele? Erau intre ei si bețivi, altii depravati. Reu, fôrte reu că starea clerului decadiuse atātu de cumplitu sub domni'a spirituala grecésca si sub gubernarea calvinésca până la 1700; inse dela emanarea primei diplome imp. din 1699 trecusera 40 de ani până la sinodulu acesta; patrudieci de ani si înca nici o singura scôla macar numai cu patru clase elementarie cá preparatóre pentru statulu preotiescu! Din atâtea promissiuni stralucite cele mai multe neinplinite. Cum si unde aparau auditorii generali interesele clerului? Că invatiau pe popi se scia administra regulatu sacramentele? Muritorii de fôme nu potu administra nici unu sacramentu.

Rugamu fratiesce pe eruditulu profesoru, cá se ne permita a face o distinctiune. Un'a unica este credinti'a catholica, dara temperamentele genetice, simpathiile si antipathiile, gradulu de cultura morala si de civilisatiune differu nespusu de multu dupa nationalitati si tieri; apoi anume noi romanii ne cunóschemu fôrte bine cu secuui. . . Nici se créda cineva, că inainte cu 150 de ani era nu sciu ce diferentia enorma intre barbari'a (nu cultur'a) romanésca si intre barbari'a secuiesca ori unгурésca. Nici chiaru in multu glorificatulu gradu modernu de cultura diferenti'a nu e de spariiatu. Si popii secuiloru inainte cu 150 de ani? Dara este mai bine se curmamu acestea paralele.

Da, lui Hurmuzache, care de altmentrelea nicidecum nu era omu bigotu, ii pasá tare de puritatea ritului oriental, că-cielu cá bucovineanu avuse nenumerate ocațiuni de a vedé in bisericile poporului rutenu unitu numerósele schimbari chîiaru si essentiali in executarea ritului orientale, precum si perse-

veranti'a poloniloru in planulu loru de a'lu cassa cu totulu si a trage pre toti rutenii la ritulu latinu. Asia este, scaunulu Romei a opritu de repetite-ori trecerea dela unu ritu la altulu si cãtiva pontifici au scrisu si vorbitu cu mare veneratiune despre frumseti'a si classicitatea ritului orientale grecescu, care in intregulu seu este productulu vécuriloru de antai, pre candu biseric'a orientala din Asi'a mica si din Constantinopole se putea lauda cu popóra mai inaintate in sciintia si cultura decâtu tóte popórale apusene; acelu respectu inse si acea veneratiune a prinsu locu in Rom'a, nu in Poloni'a si nici in Ungari'a. Urmarea fu si mai este, cã falsificatorii si persecutorii ritului grecescu inpinsi de egoismulu loru jóca pe mán'a Rusiei vediendu cu ochii. Poporulu, miliónele de ómeni nu intielegu nimicu din dogme si din alte subtilitati theologice; executarea ritului cade in tóte simtiurile esterne ale omului, elu este vediutu, auditu, chãiaru mirositu in fumulu smirnei si temèiei, in plante mirositóre, pipaitu in diverse moduri, gustatu in s. cuminecatura, in anafora si in ap'a santita etc. Póte cineva se ne replice, cã orice ritu este si cestiune de apretiare, de gustu. Asia se fia; dara atunci se nu incerce nimeni a face sila gustului la dieci de milióne de ómeni si mai vîrtosu se nu incerce a'i da inportantia politica, precum se face cá de regula in acestea tieri, din care cauza popórale de ritu orientale, ori unite cu Rom'a ori neunite, suferu nespusu de multu, anume preotii loru sunt vediuti cu ochi rei si mai vîrtosu prelatii suspitionati si spionati adesea in modu nesuferitu. Se póte prea bine cã scaunulu Romei despre miseriile acestea se nu scia nimicu; noi inse patimimu fórtu multu din caus'a loru. Se o scia inse adversarii acestui ritu, cã cu cãtu ei ilu urescu mai tare si tindu la exterminarea lui, cu atãtu popórale ținu la elu cu cãldura atãtu mai mare, cu cãtu acela prevede pentru tóte necessitatile si neajunsele sufletesci ale omului christianu.

Unu singuru lucru au popórale totu dreptulu se pretinda in interesulu religiositatii dela clerulu superioru. Revisiunea tuturor cartiloru rituali, respective prescurtarea mai multoru parti ale lui asia cum au fost acelea inainte de a cuteza se víre intrensele cãti si mai cãti calugari fantasii de ale loru. Numai de cele trei liturgii, a lui Ioanu, a lui Vasilie si Gri-

gorie, se nu se atingă nimeni, că-ci pre langa ce sunt opuri sublime, apoi nu sunt nici lungi, ci prea acomodate pentru popóra christiane.

Capu X.

Evenimente din domni'a imperatesei Maria Teresia.

§ 63. Coalitiune hostila. Resbóie de succesiune. Ducele Eugenu rugase mai de multe-ori pe imperatulul Carolu VI, cá in locu de a caciuli pe alti suverani si a impartii loru din provinciile monarchiei, numai pentru cá se recunósca sanctiunea pragmatica, adeca dreptulu de succesiune alu fiicei sale, mai bine se adune barbatesce milióne in tesaurulu statului si se țina o armata bine disciplinata de doue sute de mii. Imperatulul nu ascultase pe Eugenu, ci a datu crediementu deplinu parolei altoru suverani, éra la mórtea sa lasà in tesaurulu statului numai 100 de mii fl. si o armata abia de 30.000.

Nici-unu suveranu nu s'a ținutu de cuventu, ci toti pretendenti au imitatu pe Ludovicu XIV, care avuse intru nimicu a calca orice juramentu si a dice că asía cere interesulu statului. Principele Carolu Albert alu Bavariei si August alu Saxoniei erau casatoriti cu doue fiice ale fostului imperatu Iosifu I, adeca verisióre ale Mariei Teresiei. Cu acestu titlu de cumnatime Carolu alu Bavariei castiga in partea sa pe cumnatu-seu, pe regii Franciei, Neapolei, Spaniei, Prussiei, cari toti pismuindu marea intindere a monarchiei Habsburgice, prin tractatu inchieietu la Nymphenburg se invoira cá pe Carolu se'lu proclame de imperatu si se'i dea Boemi'a, Austri'a superióra si Tirolulu, Augustu se ia Moravi'a si Silesi'a superióra, regele Fridericu II unele ducate mici si Silesi'a inferióra. Spani'a se apuce Itali'a superióra, Franci'a Belgiulu, éra Mari'a Teresi'a se remàie numai cu Ungari'a si Transilvani'a, cu Austri'a inferióra, cu Stiri'a, Carinthia si Carniolia si se póрте titlu de regina a Ungariei.

In primavar'a anului 1741 bavarii si francesii au si petrunsu in tierile austriace cá se le ocupe, éra acelora le urmara alti confederati. Maria Teresi'a inse apucase a primi juramentele homagiali ale popóraloru la Vien'a înca din 22 Nov. 1740. Pre langa rar'a sa frumsetia au fost mai

vîrtosu eminentele sale calitati spiritali care au castigatu inimele popóraloru cu atátu mai usóru, cà densa fu cea de antaia între suveranii acestui imperiu, care a desfintiatiu indata dela inceputu acelea cerimonii rigoroése spaniole, care faceau cá ómenii se se póta infatiosia nespusu de greu la monarchu. De atunci inainte era primitu ori si cine in audientia si ascultatu. Tiner'a suverana mai avea si unu curagiu personalu, pentru care ar fi pututu fi pismuita de multi barbati. Dens'a nu facú pe voia nici-unui pretendentu, ci se decise a se apara cu arme contra tuturoru. La inceputu Fridericu II batú pe generalulu Neiperg, care se purtase si sub Carolu VI fórte reu, in càtu acesta degradandu'lu ilu aruncase la inchi-sóre cu pe alti doi generali.

In Iuniu 1741 Maria Teresi'a fu incoronata in diet'a dela Pojonu cá regina a Ungariei. Vediend apoi cà vràmasi strabatu totu mai incóce in monarchia, regin'a vení érasí la Pojon, unde in 11 Septembre convocà pe membri dietei sus in fortarétia, cu palatinulu Ioanu Palffy in frunte. Acolo cancelariulu Ludovicu Batthányi inpartasi celoru adunati caus'a convocarii loru, cá adeca tíer'a se'si apere pe suveran'a sa. In acelea momente regin'a inbracata in doliu pe care'lu mai purtá dupa mórtea tata-seu si precum ținu unii istorici, cu prunculu Iosifu in etate numai de siese luni in bratia, ridicandu-se de pe tronu, intr'o cuventare latina scurta, pronuntata inse in tonu linistitu, invità pe staturile tieréi cá se'si apere dinasti'a si pe regin'a loru. Atunci se dice cá Lud. Batthányi a scosu mai antaiu sabii'a si a strigatu latinesce: »Vitam et sangvinem pro rege nostro Maria Theresia«, dupa care urmara cu totii a repéti aceleasi cuvente.

Acea scena e descrisa de càtra multi in diverse variatiuni, invrestate cu flori poetice. Noi avemu se cunóscemu aici numai faptele seci. Diet'a de atunci a Ungariei daca a voitu cá tíer'a se scape de pericolulu de a fi contopita mai curend sau mai târdiu intru o Germania mare, a trebuitu se respecte sanctiunea pragmatica si se se adune inpregiurulu dinastiei vechi; cà-ci de se intorcea la vechiulu dreptu electoral, cassatu inse sub Leopold I, pretendenti s'ar fi afluatú câte degete la doue mani si resboiulu civilu era gat'a, apoi si unele dinastii europene aru fi sciutu se pescuésca in tur-

bure, éra Poloni'a cu necurmatele sale conflicte electorali inca le era inaintea ochiloru.

Diet'a Ungariei cumpanindu acesteia si alte impregiurari de mare gravitate din acea epoca, nu lipsi a vota în aceeași di 21 mii de recruti pentru armat'a permanenta, spre a se scóte din poporulul tieranu si din orasie, éra pentru nobilimea tieriei decretà insurectiunea dupa usulu vechiu alu tieriei, anume 35 de mii pedestrime si 15 mii calarime. Din Croati'a cu Slavoni'a si Sirmiu înca s'au votatu 14 mii, éra din Transilvani'a numai 5.000, din cari apoi s'au formatu cele doue regimente de infanteria si unulu de calarime cá trupe de linia cunoscutu in 1848 sub nume de Carolu Ferdinand si de Leiningen, cà-ci celelalte transilvane s'au formatu mai tardíu; calarimea era cea de husari cu chivara roșiã, ai archiducelui Iosifu. Nici atàta óste regulata nu avuse Transilvani'a pàna la Mari'a Teresi'a! Nici Ungari'a nu avuse pàna atunci armata de linia; cà remasese si in acésta privintia fórte tare in cód'a popóraloru apusene.

Barbatulu Mariei Teresiei ducele Franciscu alesu de coregentu luà si comand'a asupra armatei; langa elu s'au alaturatu frate-seu Carolu si alti generali cá Khevenhüller, Festetics, Nadasdy, infricosiatulu Trenk cu pandurii sei barbati, cari latiau terórea in tierile germane, precum o latisera odinióra turcii.

Optu ani a duratu acelu resboiu de successiune cu sorti fórte schimbatióse si cu inchieieri de armistitii si de pace mincínósa, pàna cand abia in 18 Octobre 1748 se subscrise si ratificà pacea dela Aachen,¹⁾ in care puterile belligerante au recunoscutu definitivu sanctiunea pragmatica si Mari'a Teresi'a isi recastigà tóte provinciile ocupate de altii, afara numai de o parte a Lombardiei cu micile ducate Parma, Piacenza et Quastalla date lui Don Filip din Spani'a, éra Silesi'a remasa Prussiei. Asia se póte dice cu totu dreptulu, cà o femeia suverana atacata dintru odata de càtra síese barbati domnitori cu hostilitate selbatica, nu numai a esitu victoriósa, dara a si ajunsu, cá in loculu lui Carolu de Bavari'a se fia

¹⁾ Lat. Aquisgranum, Civitas aquensis, franc. Aix-la-Chapelle, cetate de renume mare istoricu; astadi are preste 60 mii de locuitori.

alesu barbatu-seu Franciscu imperatu alu Romaniloru si rege alu Germaniei.

§ 64. Resboiulu de siepte ani cu regele Prussiei. Aprópe optu ani dela pacea de Aachen monarchi'a restaurata remase in liniste; gubernu si popóra isi vediura de afacerile loru. In acei ani inse unu barbatu dintre cei mai geniali, de cari se nascu asia rari, adeca comitele Antonie Venceslau Kaunitz, care cá plenipotentu subscrisesse si tractatulu de pace, in desele sale missiuni diplomatice avuse ocaziune de a studié si a cunósce sistem'a de atunci a staturiloru Europei si raporturile caseloru domnitórie unele càtra altele, éra de ací îi veni ide'a de a face, cá vechi'a sisthema se se transfórme in alt'a noua. Dinasti'a de Habsburg si cea a Bourboniloru, sau adeca Austri'a si Franci'a traisera aprópe trei sute de ani totu in rivalitati si in ura. Totu asemenea relaltiuni hostili au domnitu vécuri intregi intre Franci'a si Angli'a; din contra Austri'a si Angli'a se avusera mai totu bine un'a cu alt'a. Comitele Kaunitz inpartasi imperatesei parerea sa, cà elu ar prevedé pentru viitoriu celu mai mare pericolu din partea dinastiei de Hohenzollern, adeca din a Prussiei, a carei ambitiune o inpinge totu mai departe spre a'si largí teritoriulu. Deci Kaunitz propune imperatesei cá se cerce apropiere si impacare sincera cu Franci'a, prin urmare si confederatiune. Mariei Teresiei placù consiliulu datu de Kaunitz, si spre acelu scopu ilu trimise totu pe elu in calitate de ambasadoru la Paris, unde sciù se castige pentru planulu seu pe madama Pompadour faimós'a concubina geniala a regelui Ludovicu XV, de care acesta ascultá orbesce. Acestu pasu alu Austriei nicidecum nu placù Angliei si asía ea inchieie in 16 Ian. 1756 aliantia cu Prussi'a, dupa care in 1 Maiu aceluiasi anu urmà spre mirarea lumii ratificarea aliantiei austro-franceze la Versali'a. In acelasi anu se alaturà la acésta aliantia si Russi'a, éra in 1757 si Svedi'a. Fridericu II regele Prussiei aflase prin tradatori înca si de unele invoieli secrete ale Austriei cu Saxoni'a si cu Russi'a planuite totu de Kaunitz, care acum erà mare cancelariu alu imperiului si ministru de externe. Vediend regele Prussiei cà in Boemi'a se si mai concentrédia trupe austriace, elu fàra

a mai declara resboiu conformu dreptului ginteloru, in Septembrie 1756 intra cu armat'a sa in Saxoni'a si la Pirna inchide din tóte partile óstea de 17 mii a principelui Saxoniei, pe generalulu austriacu Brown, care alergase saxoniloru in ajutoriu ilu bate in 1 Oct. la Lobositz, éra dupa doue septemani silesce pe saxoni cá se depuna armele si le ia tiér'a in potestatea sa.

Cele mai multe puteri europene s'au scandalitu de modulu acela de a purta resboiu, care apoi a duratu sîepté ani cu amesteculu mai multoru staturi si éراسi cu sorti fórté diferite mai alesu in vreo diece batalii mari, pàna cand obositi cu totii de atàtea crudimi si devastari barbare, Franci'a, Angli'a si Spani'a subscrisera in 3 Nov. 1762 pacea la Fontainebleau, dupa care urmà si pacea Austriei si a Saxoniei cu Prussi'a in 15 Febr. 1763, in care numai càtu s'au innoitu tractatele anterióre fàra nici-unu altu castigu, decàtu cà principele Saxoniei se întórse éراسi cá domnitoriu in patri'a sa; prin urmare torentii de sange omenescu versatu au remasu fàra nici-unu folosu; din contra sate si orasie prefacute in cenusia, ținuturi întregi devastate au avutu se'si jalésca dieci de ani sórtea loru cea trista. In càtu pentru patri'a nóstra, ea in acea epoca nu a fost teatrulu vreunui resboiu, numai càtu la multe mii mai vîrtosu de romani inrolati in regimente si scosi in tieri straine le-au remasu osementele pe acolo si memori'a loru s'a conservatu numai in traditiunea poporului, carele pàna in a. 1848 mai sciá se spuna multe audite din betrani, de cand aceia luasera parte in bataile cu »Bucusiulu« (cu Prussianulu).

Se lasamu peripetiile resbóieloru din acelu vécu in studiulu altora, noi se vedemu ce s'au intemplatu in aceleasi timpuri in laintrulu monarchiei si apoi mai de aprópe in patri'a nóstra mai angusta.

§ 65. Reformele imperatesei introduse in tierile proprie austriace. Tierile austriace isi avusera si ele drepturile loru constitutionali si corpuri legislative, intre care diet'a Boemiei era cea mai de frunte. Dupa lupte crunté si indelungate acelea drepturi au fost in parte mare cassate mai vîrtosu de càtra Ferdinand II. In locu de corpuri legis-

lative au ramasu numai adunari sau diete cu dreptu de petitiune, sau cum le diceau germanii, Postulatenlandtag. Se nu credemu inse cà acelea drepturi cassate de càtra suverani au fost cu ceva mai multu decâtu privilegii si prerogative adesea fôrte asupritóre de popóra, ale numerosei aristocratii. Iobagia cruda, monopolu, asia numitele judecati patrimoniali domniau si in acelea tieri cá si buna-óra in Ungari'a; de drepturi omenesci mai nu era vorba. Tatalu Mariei Teresiei se incercase a usiora cevasi sôrtea poporului, a datu înse preste resistentia cerbicósa. Dens'a cá femeia inspirata de sentimente humanitarie mai pre sus decâtu milióne de barbati, s'a decisu cu unu curagiu admirabilu, cá incependu dela armata si trecèndu prin tóte ramurile afaceriloru publice se introducea pre càtu s'ar putea mai multe reforme bine facatórie si se scótia successive pe popóra celu puçinu din starea cea mai grósa a barbariei, intru care gemeau ele inainte cu 150 de ani.

Spre a puté deslega probleme atàtu de grele precum au fost acelea, Maria Teresi'a chiamà inpregiuru de sine barbati dintre cei mai activi si luminati, cum au fost Kaunitz, generalii Daun, Liechtenstein, ómeni ai sciintiei cá dr. med. van Swieten, Sonnenfels, mai tardiu fiiu - seu Josef. Se facemu, dise imperatés'a precum dicea si barbatu-seu, din acestu statu feudal, unu statu de dreptu (Rechtsstaat), in locu adeca de o suta de mii de domni preste tóte celelalte clase ale locuitoriloru din tóte tierile, se fia numai unu singuru domnu, adeca Legea. Éra dupace acei o suta de mii nu voru se scia de alta lege, decâtu de vointi'a si de capritiulu fiacaruia din trensii, acea lege care se infranga capritiulu si se umilésca trufi'a loru se mi-o formulati si compuneti voi pentru tóte trebuintiele, éra eu o voiu sanctiona si o voiu inpune la toti.

Asia s'a si intemplat. Pe langa asia numit'a cancelaria a statului, care astadi se numesce consiliu de ministri, imperatés'a mai infintia si unu consiliu de stat, in alu carui sinu se se desbata afacerile cele mai inportante si se se prepare proiecte de legi. Chiaru si archivele statului ajunsesera in disordine, in càtu au trebuitu se se reguledie din nou. Gubernatorii provinciiloru nu lucrau dupa norme uniforme, ei mai multu dupa cum îi ajutá mintea sau si care cum îi placea ori îi convenia. S'a regulatu si acea anomalia

si s'a introdusu uniformitate in administratiune. Legi penali si procedure criminali erau mai atâtea câte provincii, éra unele fórte barbare. Imperatés'a ajunsé abia pe la 1769 cá se le prefaca si pe acestea, éra in 1776 a desfiintiatu tortur'a si arderea strigoiloru, care pâna atunci înca totu mai era usitata spre ruşinea si prostitutiuéa omenimeii. S'a delaturatu si disordinea ce domnise in scóterea si administrarea inopositeloru.

Raporturile poporatiunei rurale erau in câtva regulate prin legi mai vechi, pe care inse domnii feudali nu le prea respectau. Imperatés'a le dete unu urbariu si obligà strinsu pe prefectii districteloru, cá se apere pe tierani in drepturile lor, cà-ci dicea densa, poporul tieranuu sustine si nutresce pe tóte celelalte professiuni.

Sub Maria Teresi'a s'au infintiatu multime de scóle, cum si academi'a reala si comerciala, scóla nautica la Triest si altele; carantine contra cíumei, drumuri asternute, rîuri regulate, canale trase.

Armat'a imperiului, care in dilele tata-seu scadiuse la 30.000, Mari'a Teresi'a o perfectonà si ridicà la trei sute de mii. Artileri'a ei era cea mai buna in tóta Europa; corpurile de sapeuri, mineuri, pontonieri si ingenieuri, cum si corpulu de cíaihisti pe Dunare, s'au infintiatu totu in dilele sale. In fine institutul de ostasi granitarii, asia cum ilu cunóscemu noi din dilele nóstre, s'a organisatu totu sub Maria Teresi'a.

Despre acesta inse va mai fi vorba la altu locu.

Chiaru viati'a sociala a popóraloru monarchiei a trecutuu prin reforme. Ceea ce se dice in limbagiulu de tóte dilele alu poporului nostru: mojicu, badaranu, cíoplitu din secure, sau necíoplitu, nelautu, inainte cu o suta si mai bine de ani se putea aplica nu numai la locuitorii tierani, ci cu puçine esceptiuni la tóte clasele societatii, la orasieni, aristocrati, popi, oficiari si functionari civili. Dupace se delaturase ceremonialulu strictu spaniolu si la curte aveau intrare ómeni de diverse clase, s'a vediutu necessitatea de a publica regulamente de purtare si de buna cuviintia, din care se cunóscé gradulu mojicieii de odinióra. Asia prin regulamente de acelea esite dela curte se comandá, cá cei invitati la mese se mérga

inbracati curatu, se nu 'si sufle nasulu cu man'a, nici in servieta sau pe pensatur'a de masa, se nu scuipe, nici ósele se nu le arunce pe josu, se nu sórba in càtu se se audia si in a dou'a sala, nici se se imbete cá se nu póta merge singuru acasa, si alte multe necuviintie.

Reformele introduse intre mari greutati de imperatés'a in lung'a sa domnia au lasatu urme nesterse la popórale cislaitane si au produsu o diferentia fórté batetóre la ochi intre gradulu culturai cislaitane si translaitane unguresci, asia precum le vediuramu si noi pe acelea pàna in 1848.

Cele mai mari greutati avù Maria Teresia precum avuse si parintele seu, cu regularea afaceriloru confessionali, sau mai exactu, cu incercarea de di si nópte de a intruni pe tóte popórale intr'o singura biserica, adeca ale catolisa. In scaunulu marturisirei si in afara de acela consciinti'a ei de femeia si de mama era necurmatu agitata si inboldita, cá se nu mai sufere nici-unu necatolicu in imperiulu seu, cà-ci ea ar fi responsabila pentru sufletele tuturoru supusiloru inaintea lui Ddiu. Conversiunile nu se mai puteau face prin atrocitati cá cele inscenate odinióra de càtiva episcopi din Ungari'a si de generali cá Heister, Kob, Carafa si altii, pentrucà acum se asediase in vecinatate nemijlocita unu rege protestantu fórté bataiosu, éra pentru orientali incepuse a pasi la mijlocu imperatés'a Russiei. Asia contra protestantiloru neinduplecati a remasu mai multu numai exiliulu, inse si acela mai multu spre folosulu invederatu alu regelui Fridericu II, care primía cu mare placere pe miile de protestanti austriaci si'i asiediá bine in statulu seu, precum strabunulu seu asiediase pe miriadele de protestanti francesi scosi din tíera nebunesce de càtra Ludovicu XIV.

In tierile corónei unguresci imperatés'a cá regina putea se introduce reforme dupa liter'a legii fundamentale numai cu invoierea dietei, prin urmare in cele mai multe casuri nicidecum, din cauza cà nici aristocrati'a feudala nici chiaru patriciatulu cetatiloru nu voiau se lase nici-o iotta din privilegiile loru in favórea classelorú si poporatiuniloru subjugate de acelea doué classe; chiaru si proiectele de instructiune scolastica mai intinse erau respinse óresicum cu oróre. A cercatu imperatés'a de câteva-ori se lucre si cu diete, a vediutu

inse că asiă nu merge; prin urmare dela 1765 înainte nu mai convocă nici-o dieta în Ungari'a, a introdusu inse ea însăși ajutată de consiliarii sei o multime de reforme salutare, prin care a mai apropiatu tiér'a de celelalte țeri europene. Resiedinti'a regiloru Ungariei dela Buda era cădiută în ruine; Maria Teresi'a o înnoi' din fundamente. Universitatea dela Sambat'a-mare, unde numai cătu vegetá, o stramutá la Bud'a și'i dete o întindere mai mare. Cancelari'a Ungariei fu reorganizată. Totu imperatés'a inființiá și asiă numit'a garda unгурéscă compusă din juni aristocrati, cu scopu că în anii petrecerii loru la Vien'a se'si castige o educatiune mai fină și se invetie ceva mai multu decâtu în patri'a loru. Disordinea ce domnia în cleru și în scólele catolice din Ungari'a înca a datu reginei fórte multu de lucru. Se vede inse din mai multe mesuri ale ei, că pentru dens'a era o afacere de consciintia, cá se smulga și pe popórale acestoru țeri din starea de barbaria cumplită în care innotau ele. Acea dorintia a imperatesei este ilustrată minunatu prin câteva rescripte, diplome și respective legi octroate și în Transilvani'a, spre mare bine alu țerei, inse fără diet'a ei, pe care în casuri de acelea o ar fi întrebatu cu totul în desiertu. În locu de a convoca câte trei sute de aristocrati și vreo treidiecei de patriciani sasi, pentrucá toti aceia se se certe vrasmasiesce câte patru cincii luni și se nu lucre nimicu, imperatés'a aflá o cale multu mai scurta ducátore la scopu. Nu totdeauna nemia nici ea pe acea cale, cu diete inse precum erau compuse acelea în dilele densei și mai tardú, nu ar fi nemeritu niciodată. Unu metodu cum a fost alu imperatesei, se numesce absolutismu personale luminatu, care domnía în véculu alu 18-lea în cele mai multe staturi ale continentelui europénu; parlamentarismulu modernu era cunoscutu numai în Angli'a, éra celu din regatulu Poloniei asiă cum era elu exercitatu, aduse ruina totală preste acelu statu.

§ 66. Reformele imperatesei realizate în principatulul Transilvaniei. La trei luni după ocuparea tronului, adeca pe 20 Februaru 1741 s'a convocat și diet'a Transilvaniei în Sibíu, éra comissariu plenipotentu a fost numitu la aceea ducele Lobkovitz, care era și comandantu

alu trupeloru dislocate in acésta tíera. In acea dieta care in stilulu vechiu se numía inaugurala, s'au depusu in numele tierei juramentulu homagialu si actulu s'a subscrisu de càtra toti membri càti au sciutu scrie, inse numai in 2 Martiu, cà-ci pàna in acea di se perdù timpulu mai vîrtosu cu cèrt'a despre sal'a in care era se se depuna juramentulu, adeca in sal'a dietei sau in cea din locuinti'a comissariului; in fine s'a depusu in sal'a dietei, care nu era alt'a, decàtu ospetari'a cunoscuta astadi cu numele la »Imperatulu Romaniloru«. Acestu principatu adeca nu avuse niciodata nicairi vreunu edificiu propriu, destinatu numai pentru adunari legislative. La Clusiu înca se țineau dietele de regula in »redutulu« cetatii.

In 27 Martiu ajunse la Sibiiu unu cursoru dela Vien'a cu scirea despre fericit'a nascere a successorului la tronu Josef.

De aci incolo diet'a sub pretextu cà nu are presedente nu a voitu se lucre nimicu cá corpu legislativu, ci a tandalitu numai cá conventu, au alesu inse o deputatiune de șiepte membri, cá se mérga la Vien'a si apoi in 7 Maiu s'a desfacutu. In realitate ómeniloru le convenía cá se astepte rezultatele resboiului de successiune, care decurgea cu destula furia.

In 25 Febr. alu aceluiasi anu venise la Sibiiu unu pasia turcescu cu missiune luata dela Port'a otomana, cá dupace Valachi'a mica se reincorporase la Munteni'a si se regulasera bine reu fruntariile, se se ratifice si schimbe documentele respective.

Totu in 1741 se mai ținù o dieta in Augustu, inse numai cá se se ia mesuri in contra cîumei, care éراسi strabatusé incóce; s'a publicatu si denumirea de multu asteptata la câteva functiuni cardinali, precum si schimbarea facuta in cancelari'a transilvana dela Vien'a, care cu acea ocașiune castigà fatia cu gubernulu din tíera auctoritate mai mare decàtu o avuse pàna atunci.

§ 67. Diet'a deschisa in 23 Ianuariu 1744 a fost una din cele mai memorabili in Principatulu acesta. Càtiva articlii de lege votati sub Carolu abia acuma venira sanctionati si se codificara cu formalitatile usitate. S'a codi-

ficatu si legea, prin care Transilvani'a renuntia la dreptulu de a'si alege principe si recunósce din nou sanctiunea pragmatica cá parte a dreptului seu publicu.

S'au mai modificatu alte câteva legi fundamentale, precum se póte cunósce din legile cunoscute sub titlu *Articuli novellares*.

Totu acum, dupa 53 de ani dela diplom'a leopoldina, reprezentantii tiei votara stergerea din codicele tiei a tractatelor si altoru invoieli avute odinióra cu Pórt'a otomana.

Dupace adeca din famili'a principiloru Rakoczi nu mai remasese nici-unu pretendente, partid'a antidinastica din acésta tíera amutise si ea in acea generatiune.

Imperatulu Franciscu consortele imperatesei fu recunoscutu cá corregente.

Juramentulu uniunei intre cele trei natiuni politice, magiari sau mai exactu aristocrati, secui, sasi si patru confesiuni se modificà.

Dupa nespuse greutati se asigurà prin lege drepturile clerului romanescu unitu cu Rom'a, inse clausulate cu mare grija, cá nu cumva drepturile acelea se se póta interpreta vreodata asia, cá si cum s'aru intielege si drepturi nationali politice, care s'aru fi datu poporului romanu in casu cand ar trece sau o parte sau intregu la unire cu Rom'a, sau si cu oricare alta confessiune religiósã. Luptele care au decursu din caus'a acestei legi se voru cunosce mai bine acolo, unde vomu fi siliti a ne ocupa éراسi cu gónele religióse.

Totu in acésta dieta fu sanctionata prin lege restaurarea episcopiei rom. catolice si bogat'a ei dotare inpreuna cu a canoniciloru si cu a iesuitoru, care tóte erau restaurate de multu prin diplome si rescripte, dara le lipsise la tóte votulu dietei.

Dotatiunea cu dominiulu dela Blasiu facuta episcopului romaniloru trecuti la unire cu Rom'a, s'a inarticulatu totu in acea dieta.

In fine s'a mai decisu, cá nici-o lege votata in dieta se nu póta fi publicata nici se oblige pe cineva, pàna nu va fi sanctionata de càtra monarchu. Acésta se intielege asia, cà in legile de sub principii reformati aristocrati'a isi reservase si dreptulu de a sanctiona si publica ea legi obligátore in

casu cand principele nu s'ar invoi; adeca o ramura de drep-
tulu resistentiei.

Tóte acelea legi au fost sanctionate de càtra imperatés'a
in 7 Augustu aceluiasi anu.

Intre acestea resboiulu se purtá la Renu si in Boemi'a
cu furia mare; imperatés'a provocà din nou pe nobilime la
insurectiune. In Novembre se convocà din nou dieta atàtu
spre a se publica legile sanctionate, càtu si spre a vota insu-
rectiunea; diet'a inse in locu de a obliga pe nobilime cá se
se scóle si se plece in persona asia cum era prevediutu in
legile tieriei pentru clasele privilegiate, dupa multe certe cá
totdeauna decise, cá in locu de insurectiunea nobililoru se in-
fiintiedie numai unu regimentu de una miie calareti adunati
mai multu numai din clasele cele mai sarace si anume 840
feciori din comitatele feudali, 112 dintre secui si 48 din sa-
sime. In primavar'a anului 1745 acea trupa mica exercitata
dupa putintia a esitu si ea din patri'a sa, inse dupa pacea
dela Drezda (25 Dec.) a venitu acasa.

Celelalte diete transilvane din dilele Mariei Teresiei.

Mai multi dintre istoricii nostri compatrioti au avutu si
mai au óresicum passiuone de a observa, cá imperatés'a a
infintiatiu in acésta tíera o multime de reforme fàra a con-
voca si a consulta pe reprezentantii tieriei, adeca diet'a.

In interesulu adevेरului si in màna cu colectiunea legi-
loru tieriei suntemu datori a constata, cá incepend din 16 Fe-
bruariu 1745 pàna in 7 Sept. 1761 imperatés'a mai convocase
douesprediece (12) diete, in care s'au votatu vreo 105 articii
de lege,¹⁾ cari cercetati mai deaprópe ne dau in partea loru
cea mai de frunte o idea fórte intristátore despre invechitulu
spiritu de reactiune, despre fric'a de orice progresu in spiritu
humanitariu, despre intunecimeà ce domnia in capetele marei
maioritati a reprezentantiloru tieriei, cum si despre necurmatele
certe vrasmasiesci dintre nationalitati si mai vîrtosu dintre
cele patru (proprie cincii) confessiuni, cu care ocasiune esiau
la lumina totu feliulu de abusuri, nelegiuri, defraudari la
tesaurulu tieriei si mai virtosu la veniturile comuneloru mari
si mici pàna la atàta, in càtu chiàru si sasii cunoscuti cá

¹⁾ A se vedé Gál L. Az erdélyi diaeták végzéseinek nyom-
dokai. Kolozsvárt 1837 dela pag. 228—244.

cei mai buni economi, ajunsesera că averea lor publică se găsea sub o datorie de aproape un milion, era câteva municipii ajunsesera că se nu'si pòta plăti nici pe funcționarii proprii, ci îi lasau că se trăieșca care cum îi venia mai îndemana, din spinarea poporului.

Ce e dreptu, contribuțiunea datorită monarhiei nu mai era cea stabilită în diplom'a Leopoldina din 1691 de 50 mii taleri în timpul de pace, de 400 mii florini în timpul de războiu, ci aceea crescuse după câtevazeci de ani precum impozitele au crescut după împregiurări în toate țările; acea sumă înse era destinată numai pentru oște, de aceea se și numeșca în legi Quantum militare; înse și cu acea singură destinațiune ea trebuia se fie mai mare. Asia de ex. în 1747 contribuțiunea aceea era 609.940 fl. 35 cr., era pentru quartire, că nobilimea, popimea și patriciatulu se remăie scutiți de quartiru militar, s'au mai numeratu pe doi ani aproape 200 de mii fl. Din acelu an înainte acea contribuțiune militară a variatu între 720.000 și 864 mii după împregiurări. Acestea sume le plătia numai poporațiunea rurală, care în marea sa majoritate era română în acelu vécu că totdeauna, apoi și o parte considerabilă dintre locuitorii orașielor. Toate celelalte clase erau scutite de orice impozitu directu sau indirectu, era poporațiunea secuieșca întréga pretindea scutintia de orice impozitu sub pretextu că ea apăra țier'a cu armele, ceea ce de multu ajunsese a fi numai o ficțiune, precum era totu ficțiune și aparierea țierei prin nobilime.

Toate celelalte venituri și spese ale țierei se aflau într'unu chaos înfricosiatu, la care nu'i mai putea da nimeni de capetăiu. Anume Michailu Conrad de Heidendorf sasu din Mediăsiu, fostu prefectu și consiliariu gubernialu sub trei monarhi, dice în biografi'a sa, că din cass'a provincială luasera mai toti magnatii bani împrumutu fără a plăti interese; chiaru tesaurariulu com. Kornis, care a fost unu omu risipitoriu, atacase acelu tesauru scotiend din elu 20.000 fl. Maria Teresi'a s'a scandalitu foarte după descoperirea acelor abuzuri și a trimis în Transilvani'a că comissariu investigatoriu pe unu Paul Bogăti, omu foarte brutalu, care se purtă moșicesce cu magnatii, până când a patit'o și elu. (Archiv des V. N. Folge 13. Bd. pag. 346.)

Intocma asiã era si cu inrolarea la óste. Numai cu mare greutate, prin inrolare de buna voia, cu arvuna de câte 10 fl. se putea aduna câte o miie doue de feciori din poporatiunea cea mai injosita.¹⁾ Mai tardiu s'a introdusu metodu prinderii cu funi'a si cu cãnni satului, éra acestu metodu barbaru fû sustinutu pãna in a. 1830 si respective pãna la legea din 1847, cand s'a introdusu mai antaiu tragerea la sorti.

Partea cea mai mare a poporatiunei rurale se aflã si sub Maria Teresia, intru intielesulu strictu alu cuventului in conditiune de sclavi lipsiti de orice dreptu omenescu.

Scóle pentru poporatiunea rurala nu era permisu a se infintia.

In lipsa totala de legi comerciali si cambiali, despre unu comerciũ cum era in alte tieri, in Transilvani'a nu putea fi vorba. Trei orasiële armenesci infintiate mai de curend, doue companii numite grecesci in Sibiu si Brasïovu si câteva familii sasesci reprezentau unu simulacru de comerciũ, inse mai multu passivu, care scotea sume mari din tíera, fãra cá prin unu exportu activu se aduca altele in locu.

Acestea si alte cestiuni de inportanti'a acestora indesiertu s'aru fi prezentatu la dieta, pentrucã in casuri de acelea nu se alegea nimicu din tóta incercarea. Chiaru se fia voitu reprezentantii tieriei, sum'a inse a inteligentiei loru era multu mai mica decãtu cá se fia fost in stare de a studié, a petrunde si a formula in §§-i de legi cestiuni de natur'a celoru citate acilea. Intre acelea inpregiurari imperatesei cá si oricarui altu monarchu doritoriu a'si ferici popórale sale nu'i remané altu mijlocu, decãtu se chãme la sine pre câte unii dintre puçinii patrioti mai luminati, mai studiatu si doritori de progresu, caroru le era rúşine de starea cea desolata a tieriei.

De regularea inpositeloru in acestu principatu imperatés'a se apucase înca din 1742, inse numai in 1746 a fost in stare se stórca unu feliu de conscriptiune, de care »patriotii« nu voiau se audia, pentrucã curtea se nu póta afla de nicairi starea materiala a locuitoriloru. In 1748 se facũ alta incercare, inse éراسi eronata. In 1750 se luara mesuri si mai aspre, dara abia in 12 Aug. 1754 s'a pututu realiza o sistema de

¹⁾ Art. de lege V. din 1757 si alt.

contributiune cunoscuta in acésta tíera cu nume de sistem'a lui Gabriel Bethlen, fost pe atunci cancelariu in Vien'a, care a facutu intru tóte pe voi'a imperatesei si in locu se arunce imposita pe »porti«, pe familii si capete, au aruncatu pe pamentu si pe vite, éra pamentul tieriei l'au inpartitu dupa calitate numai in trei clase. Acea sistema a suferitu multe modificari in dilele gubernatorului br. Samuil Brukenthal.

Din tóte acelea sisteme finantiali clasa feudalilor a ramasu aparata si scutita de platirea inpositelor de orice natura la statu. Numai in epoce de pericole bellice mari se induplecá uneori si aristocrati'a cá se faca câte o colecta numita latinesce in legi subsidium, cá si cum te-ai indura se arunci si patriei tale câte ceva de pomana.

Sasii au cercatu a se rehabilita in averile loru publice prin cumpararea dominiilor statului din districtulu Fagarasiului prin inscriptiune, cum se dicea in terminii feudali, pe 99 de ani, cu o suma de 200.000 fl. Sasii n'au avutu acea suma, au luat'o inse inprumutu din strainatate. Intr' aceea atátu din caus'a acestei operatiuni câtu si pentru multe nelegiuiri descoperite si denuntiate la curtea imperiala au venitu si asupra loru investigatiuni, care au duratu cu anii si au avutu de consecentia inaintarea unora, suspensiunea sau si cassarea altora, înca si sinucideri. Despre acestea inse vomu afla mai multe din dilele lui Iosifu II.

Una din problemele cele mai inportante, a carei deslegare buna o voise imperatés'a in principatulul Transilvaniei a fost: a deprinde pe o parte considerabila a locuitorilor la viati'a militara, la purtarea armelor, de care se desvetiasera fórte multu in vreo trei generatiuni din urma. Las' cá poporatiunea rurala iobagita din vécuri nu a fost suferita niciodata se pórté arme fára permissiunea domniloru, dara apoi chiaru si acelea clase ale poporului care au statu in arme din vécuri, au fost successive desarmate, sau de a dreptulu sau pe tacute, prin nefolosire de servitiulu loru militariu din partea tieriei. Acestia au fost secuii in ținuturile de cătra Moldov'a si románii de a lungulu tieriei câtu ține din districtulu Bârsei (Brasíovu) pe langa fruntariile Munteniei până in Banatulu Temisiórei, éra de cătra nord-ost câtu ține dela Cetatea-de Pétra (Kővár), Ciceu si districtulu Rodnei intregu de cătra Bucovin'a, toti

acestia cunoscuti in vechime sub nume de plaiasi (dela plaiu), dorobanti, iobagiones castru etc.

Imperatés'a si consiliarii sei nu se puteau indetula dintr'o tíera cá Transilvani'a numai cu doue regimente de pedestrime si unulu de calarime. Chiáru interesele vitali ale principatului cereau unu servitiu militariu multu mai valorosu si insuflatoriu de incredere. Insurectiunea nobilimei cu care se laudá aristocrati'a, era in acelu vécu de o valóre prea problematica, din orice punctu-de vedere ar fi fost considerata in Transilvani'a cá si in oricare alta tíera. A forma trupe de domniori dedati a dormi pâna in resarit'a sórelui si a bé cafeo'a in asternutu cá bolnavii, a'i disloca in cete pe la fruntariile tiei, cá se o apere de cíuma, de hoti si prevaricanti pe plaiuri si prin strimtori de munti, de incursiunile turciloru in timpuri de campanii bellice, ar fi fost o incercare puru si simplu imposibila.

§ 68. Infiintiarea militiei cofiniarie sau de granitia in Transilvani'a. Asiedimentulu militiei cofiniarie nicidecum nu a fost o inventiune noua din domni'a Mariei Teresiei. Multu mai inainte de aceea asiediasera protoparintii sei mai vértosu dupa catastrof'a dela Mohaciu colonii militare in contra turciloru incepund din Dalmati'a, in Croati'a si Slavoni'a pâna càtra Banatu. Coloniile militari inse nu erau nici inainte cu trei sute de ani unu asiedimentu ne mai auditu. Rom'a vechia isi avuse sub imperatorii cei mai mari coloniile sale militari fórte bine organizate si cum amu dice, ingradite cu fortaretie. In partea de càtra miedianópte a Transilvaniei s'au descoperitu si se vedu pâna in dio'a de astadi urmele dela Limes dacicus cu valluri (siantiuri) si cu turnuri. Russi'a înca isi are coloniile sale militare.

Imperatés'a vedea necesitatea urgenta de a intinde coloniile militare si mai departe incóce dela Banatu prin Transilvani'a pâna spre comitatulu Marmatiei. Pe langa ingrijirea de securitatea locala si provinciala, consiliarii imperatesei mai vedeau si alte mari folose dela militarizarea locuitoriloru de pre fruntariile tiei. Experienti'a facuta cu regimintele croate si serbesci invetiase pe generali, cá in timpu de resboiu din regimente se puteau pune sub arme câte 3 pâna la 4

mii de ostasi înca si mai multi, cari in timpul de pace nu costau nimic, ci se sustineau din cultivarea mosióreloru pe care erau asiediati, éra in pericolu statulu avea ostasi exercitati si disciplinati, preste aceea si mai destepti, cà -ci comandelé militari infiintara preste totu scóle elementarie si pe la centre scóle normali organizate militaresce. Erau si legile militari, de si aspre, inse precise, in càtu colonistii sciau fórte bine ce au se faca si ce se lase. Afacerile lor civili erau pertractate totu in sinulu fiacarui regimentu, cu prim'a instantia in compani'a fiacaruia. Pre langa organizatiune cá aceea, granitarii indata din a dou'a generatiune inainte incepusera se simtia, cà acum si ei sunt ómeni, éra nu mai multu vite de jugu sau de hamu. Unu altu folosu essentialu pe care'lu prevedea gubernulu centrale din militarizarea catorva dieci de mii de familii tíeranesce era infrenarea prin acestea a neinceteloru pretensiuni si excesse de ale aristocratiei si a patriciatului, era crearea unei clase de cetatieni multu mai liberi decátu iobagimea, dara multu mai disciplinati decátu se cutedie vreodata a face cauza comuna cu aristocrati'a, in casu candu acésta ar cugeta éra si la rebellioni.

Tocma prevederile acestea inse nu putea nicidecum se convina classeloru privilegiate, de aceea ele s'au si oppusu din resputeri la militarizare.

Gubernatoru alu tíerei era pe atunci comitele Ladislau Kemény. Curtea s'a incercatu mai antaiu se prepare spiritele prin acelu gubernatoru; acesta inse respunse, cà militarizarea se póte intempla numai prin unu votu alu dietei, prin urmare cà elu nu póte concurge intru nimic la realisarea acelu planu. Curtea inse sciuse din capulu locului, cà atátu aristocrati'a càtu si sasimea sunt din totu sufletulu si din totu cugetulu in contra armarei, fia si numai a unei parti din poporu, si acésta nu numai pentrucà nu voiau se pérda atâtea mii de sclavi, ci si pentrucà se temeau de urmari. In càtu pentru romani, adversarii militarizarei acelora mai sustineau cu frunte de feru, cà poporulu romanu nu este fiu alu acestei patrii, ci este numai toleratu in acésta tíera, prin urmare monarchulu nici nu are dreptu a militarisa si inarma pe acestu poporu »strai nu«. Dupace curtea imperiala mai pusese si conditiunea, cá familiile romane câte voru fi militarizate,

se si primésca unirea cu biseric'a Romei, spaim'a si resistanti'a contra militarisarei romaniloru deveni cu atátu mai intensiva si inversiunata la protestantii de tóte confessiunile, cu cátu imperatés'a denumia in functiuni publice neincetatu ómeni de orice nationalitate din tíera si din afara, daca erau catolici nascuti, sau daca trecusera la catolicismu, precum s'a intemplatu si cu câteva familii sasesci patriciane, care s'au ruptu de càtra protestanti si au trecutu la biseric'a r. catolica.

Imperatés'a spre a'si inpaca consciinti'a, cà prin infiin-tiarea militiei confiniarie n'ù calca vreo lege a tíerei, a chîa-matu la Vien'a pe unii din legistii cei mai buni ai tíerei, anume pe sasulu Samuil Brukenthal denumitu atunci can-celariu, mai tardiu gubernatoru si pe c. Nemes, atunci proto-notariu, sau eum se dicea in alte tíeri, jurisconsultu alu statului. Ambii acestia declarara, »cà imperatés'a prin rea-lisarea planului seu nicidecum nu va viola legile tíerei, ci din contra le va implini; totu ce va fi nou se va reduce la organisare mai corespundietóre artei militare inaintate. Secuîi striga neincetatu, cà ei sunt ostasi nascuti, de aceea nu voru se platésca nici contributiuni. Romànií cá fosti ostasi ai for-taretíeloru dela fruntariile tíerei, cá dorobanti si plaiasi actuali, ceru ei insii arme si voru se se supuna la disciplina militara.«

Nu vomu uita, cà tocma in acelea dile se prevedea unu nou resboiu, se latise si faim'a desprè o invasiune de tatarí.

In acea stare a lucrurilor gubernatorulu com. Ladislau Kemény care functionase din 1756, in 1762 fù delaturatu si pusu in pensiune, éra apoi in locu de a convoca diet'a cá se aléga altu gubernatoru, fu trimisu in acelasi anu generalulu br. Nicolae Adolfu Buccov in calitate nu numai de comandante, ci si de presiedinte alu gubernulu tíerei, insarcinatu si cu míssiunea cá cu ajutoriulu altoru generali si oficiari de statu maioru se se apuce de organisarea mi-litiei confiniarie asía, in cátu se formede siese regimente din doue nationalitati, adeca doue de pedestrime si unulu de ca-lareti dragoni din poporulu romanu, éra doue pedestre si unulu de husari din secuí. Cá se nu se póta dice, cà se iau sclavii domniloru si se inarmédia, curtea imperíala trasese la timpulu seu informatiuni desprè câteva ținuturi din acésta tíera, unde locuitorii nici odinióra n'au fost dati in iobagia

feudala prin diplome de donatiuni, ci ei ajunsesera in supunere pe cale nelegiuita, prin asuprirea venita din partea unoru magnati si a unoru cetati sasesci Mai antaiu in ținuturi de acelea locuitorii au fost intrebati mai alesu prin oficiari imperatesci trimisi inadinsu, daca voiescu ei se primésca arme. Unii magnati de ai tieriei înca au fost castigati pentru planulu militarisarei secuiloru. Sasiloru li s'a pusu conditiune cu ocasiunea vendiarei dominiiloru Fagarasiului, cá se nu se opuna la militarisarea cãtorva comune curatu romane din partea meridionala a tieriei.

Pre cand curtea imperiala preparase realisarea planului seu precum vediuramu, in cetatea Bistritiei si in districtulu seu au intrevenitu unele turburari caracteristice pentru acelea timpuri. Unu comerciantu sasu, anume Iacob Schankebank din Bistritia, ajunsu oratoru, adeca presedente alu corpului reprezentativu din aceļu municipiu, apucase a descoperi o multime de abusuri, defraudari si disordine in economi'a si in contabilitatea municipala, pe care elu le-a denuntiatu pe fatia la gubernulu tieriei in Sibiiu, éra dupace acesta nu facea mai nimicu' in cauza, sau cum e vorb'a poporului nostru, àmlá cu síöld'a, Schankebank nu'si pregetase a merge de câteva-ori si la Vien'a; in fine curtea dete ordinu cá se ésa o comissiune la Bistritia.

In aceeași epoca districtulu Rodn'a compusu din 22 comune curatu romane, incorporatu din véculu alu 15-lea la districtulu sasescu alu Bistritiei cu conditiune limpede, cá locuitori se se bucare intocma de aceleasi libertati cá si sasii, ajunsesera successive la stare de iobagia umilitóre, éra cãtiva munti de ai loru li s'au fost luatu fãra picu de dreptu si s'au inpartitu intre familiile de senatori din Bistritia.

Mai dintr'odata cu negutiatoriulu Schankebank se aflase si intre romani unu omu desteptu si valorosu, anume Stefanu Cútea din comun'a Feldra, care in buna intielegere cu alti fruntasi din comunele asuprite a mersu si elu mai antaiu la gubernulu din Sibiiu, éra dupace acolo recursulu loru nu avuse nici-unu resultatu, a mersu si la Vien'a. Urmarea fù, cà comissiunei trimise la Bistritia i s'a datu ordinu cá se traga in cercetarea sa înca si reclamatiunile sau adeca processulu intregu alu celoru 22 comune cu cetatea Bistritiei,

care tocma pe atunci facuse incercari de a iobagi si mai greu pe acei locuitori si a'i tracta numai cá pre venetici.

Acea comissiune inportanta compusa din unu presiedente c. Nicolae Bethlen magnatu de mare auctoritate, v. presiedente sasulu br. Seeborg, omu inganfatu, unu asesoru unguru M. Cserei, unulu sasu Mich. Brukenthal, unu actuariu si patru cancelisti, a esitu in Iuniu 1761 si a lucratu in Bistritia doue luni de dile. In cátu pentru locuitorii comuneloru romane, municipiulu Bistritiei nu a pututu proba cu nici-unu documentu de valóre dreptulu seu de proprietate asupr'a loru si nici asupr'a muntiloru. S'a incercatu comissiunea se bage frica in locuitori si se puna mán'a pe Stefanu Cutea; acesta inse citatu de doue ori de cátra comissiune s'a prezentatu in fine, dara insoçitu de alti o suta de insi, apoi si armatu si inbracatu in cátrva militaresce, éra in localulu comissiunei a intratu numai dupace acésta se umili cá se trimita din sinulu seu pe doi insi cá ostatici in strada la cét'a de una suta de romani. Cutea sciù se apere prea bine caus'a comuneloru si mai in urma declarà verde, cà ei toti sunt prea decisi a se militarisa. Ce era se faca comissiunea, decátu se'i lase pe toti pre la casele loru.

Betranulu Heidendorf, din a carui autobiografia scótemu datele acestea, a fost actuariulu acelei comissiuni mari, prin urmare martoru competentu. Elu ține intre altele, cà desu citatele comune isi aflasera unu patronu si consultoru valorosu in vice-comitele Baliga (sau Balica?) din vecinulu comitatu alu Marmatiei, care inbarbatá pe ómeni, le compunea si recoursele la gubernu si la curte. De alta parte colonelulu Schroeder comandantele de atunci alu garnisónei din Bistritia, indemná pe locuitori, dà daca voru se li se dea arme, se se faca si uniti cu religiunea. Intre acelea inpregiurari conditiunea din urma putea se fia folosita fórte bine de cátra adversarii militarisarei romaniloru spre a'i spariia si instraina cu totulu dela militarisare, precum s'a si intemplatu in alte districte meridionali. In districtulu Rodnei s'a semanatu alta zizania, precum se va vedea la altu locu.

Pre cand lucrá comissiunea in Bistritia, éta cà vení acolo si comandantele generalu br. Buccov, care sositu in tíera facea visitatiuni oficióse in mai multe regiuni ale ei

conformu ordinului datu lui dela Vien'a. Br. Nicolae Adolf Buccov venise in tíera la 5 Aprile 1761. Acestui generalu i s'au fost comisú de càtra curtea imperiala doue probleme mari spre deslegare, ambele fórte grele. Cea de antaiu era, cá in societate cu episcopulu Petru Paulu Aron se impace certele confessionali dintre romanii uniti si neuniti. Cá soldatu ce era, Buccov a crediutu cá certele theologice inca se potu disciplina militaresce, cu mijlóce violente si brutali; s'a însielatu inse cumplitu, atátu elu càtu si episcopulu si toti iesuitii, éra pe romani 'iau inversiunatu si mai tare. A dou'a problema concrediuta lui Buccov a fost infiintiarea militiei granitiarie din romani si din secui. In realisarea acestui planu generalulu fu ajutatu cu totadinsulu de càtra sasulu Samuil Brukenenthal, care pe atunci era cancelariu in consiliulu gubernului tiei. La realisarea acestui planu se opunea tóta aristocratia si alaturea cu ea cancelari'a transilvana din Vien'a. Chronicarii descriu pe acelu generalu cá pre unu omu reu si resbunatoriu. Elu preocupatu fórte asupra magiáriloru pe cari îi urá, nu se putea contení cá se nu'i defaime si se le amerintie; din contra pe sasi îi laudá si le facea sperantie mari tocma pre cand acestia înca erau denuntiati insus pentru multime de abusuri si pre cand ei tremurau, cà uninduse romanii din Sasime, curtea va fortia si pe sasi din nou si cu mai multa violentia cá se abjure protestantismulu. Din tóte ese, cà Buccov era unu generalu violentu, lipsitu de tactu si de prudentia. Inse conceperea si redactiunea planului de militarizare in acésta tíera îi era comissa densului si mai vîrtosu spre acelu scopu caletorise elu prin tíera. Proiectulu generalului br. Buccov a si fost gata pe 13 Octobre 1761 apoi inaintatu la consiliulu militariu imperatescu din Vien'a, unde dupace fu supusu la revisiune minutíosa, in fine cu dat'a din 16 Aprile 1762 a si fost confirmatu de càtra imperatés'a. Indata apoi s'au si trimisu in tíera comandanti de regimente si corpuri intregi de oficiari alesi din ai armatei de linia.

Pána la organisarea pe chartia si la venirea oficiariloru in statiunile destinate loru mai totu pe la sate, a mai trecutu unu anu asía, cà juramentulu sub drappelle era se se puna numai in primavar'a anului 1763.

Cu poporul romanesc generalulu Buccov o a scosu in cei de antai doi ani prea bine la cale, că-ci dupa cum ne lasă scrisu si Heidendorf, toti romanii din acésta tíera doriau se fia militarisati, numai cá se scape de iobagia.¹⁾ Tocma la urma, pre cand regimentulu II, adeca celu din Valea Rodnei, era se depuna juramentulu sub drapelulu imperatascu, s'a escatu o resistentia tragica, pe ai carei urđitori ascunsi dupa culisse ii póte gáci oricine, la care apoi s'au adaosu lips'a totala de prevedere si prudentia a ómeniloru fanatici, cari dintr'odata cu juramentulu militariu fortiasera si trecerea la unirea religiósá, éra restulu ilu inpliní brutalitatea cãtorva oficiari din regimentu, adusi mai toti din alte tieri, cari nu cunosceau de locu limb'a romana.

Generalulu comandante br. Buccov, acum si presiedente alu gubernului tierei, voindu a lua juramentulu poporatiuniloru militarisate, intre alte mesuri luate a datu ordinu, cá din regimentulu alu doilea romanu, alu carui statu majoru era stationatu in Nasaud, pe 10 Maiu 1763 se fia scóse noue companii in parada la comun'a Salva situata pe ambii tiermi ai riuletiului Salautia, unde erau se fia sântite si cinci steaguri sau drapelle militari. Se vede că si pentru acestu scopu voise generalulu, cá dintr'odata cu elu se se afle la Nasaud si episcopulu Petru Pavelu Aronu dela Blasiu, asia morbosu si ajunsu la neputintia precum era elu. Cand se le ia juramentulu, ómenii strigara, că ei juramentulu asia cum este formulatu, nu'lu voru pune niciodata, că-ci nu asia li s'a spusu loru dela Vien'a, ei li s'a cerutu se jure credintia si ascultare de a purta arme numai pe uscatu, nu si pe apa sau pe mare. Dintre interpretii si oratorii ómeniloru cunóscemu pàna acuma numai numele bietului Tanase Todoranu, fostu omu fruntasiu din comun'a Bichigiú situata sub muntele Ciblesiu. Acelu Todoranu lucrase inpreuna cu altii pentru inarmarea locuitoriloru acelui districtu si cãletorise pe la Vien'a cu Stefanu Cutea si cu unii altii, cá se céra militarisarea,

¹⁾ Cuventele biografului Heidendorf sunt acestea: „Wenn man es nöthig gehabt und erlaubt hätte, wären vielleicht alle siebenbürgische wallachische Jobagyen Granitzer geworden.“ Michael Conrad von Heidendorf Selbstbiographie mitgetheilt von Dr. Rudolf Theil. Forts. Archiv des V. etc. N. F. 15. Bnd. pag. 129.

acum inse că ia desmentatu cineva că se nu jure si pe mare, ómenii turburati aruncara puscile si tóta armatur'a. Episcopulu Aronu, primarii si juratii comuneloru se incercara se inpace spiritele, au fost inse trantiti si batuti; generalulu si episcopulu au scapatu de acolo. Acésta erróre fatala fu timbrata in Vien'a cá rebelliune militara; o comissiune trimisa de a dreptulu dela curte veni in districtulu regimentului, unde puse mânia pe Todoranu si pe alti vreo douedieci crediuti cá urđitori ai rebelliunei. Comissiunea militara a lucratu fórte iute, nu 'ia trebuitu nici-o luna de dile cá se petruna in natur'a acelei resistentie nefericite. Dupace actele isi facura calea loru la Sibiu si de acolo la Vien'a, in Novembre (dio'a nu se arata) 1763 a urmatu executiunea. Tanase Todoranu fu sfarmatu cu rót'a, unii trasi in tiépa, altii spendiurati. Sute de alti locuitori isi cautaseru scapare prin vagaunile si seninarele muntiloru, altii mai multi au trecut in Moldov'a traindu acolo cá vai de ei. Confusiunea in acelu regimentu a duratu aprópe unu anu, pâna cand comand'a suprema avuse bunulu simtiu cá se'i trimita in persón'a v.-colonelului br. Carolu Enzenberg unu barbatu intieptu, humanu si luminatu, care indata ce ajunsu in statiunea sa pe la 16. Mart. 1764 ajutatu si de câtiva oficiari totu humani, cum au fost Nenel, Tannoli, Cosimelli s. a., a sciutu se inblandiesca pe poporu, se'lu apropie, se'i esplíce formul'a juramentului »cu uscatu si cu apa«, cá se nu se sparie de asia ceva si se'si astupe urechile fatia cu insielatorii. Urnarea fu, că cu incetulu s'au intorsu mai toti locuitorii pe la vetrele loru si cei cari apucaseru a fi inrolati inainte de turburare, au cerutu armele, care li s'a si datu. Treisprediece ani a statu Enzenberg in comand'a acelu regimentu, in care timpu l'a regulatu asia, in câtu se putea asemenea cu oricare dintre regimentele de linia.

La organisarea regimentului I romanescu greutatile s'au nascutu mai multu numai din caus'a confessiunei religióse, pre câtu timpu se cerea, cá ómenii se tréca totodata la unire. Din acésta causa s'au spartu câteva sate, că-ci locuitorii fugeau in Munteni'a. Alti locuitori parasindu'si comunele natali se mutau pe airea, inse totu in tiéra. Asia de ex. in comun'a Tohanu a remasu unu singuru omu betranu, care a voitu se fia inmormentatu langa parintii sei; la toti ceilalti locuitori

municipiulu Braşiovului le-a datu locu de satu si hotaru din intinsulu teritoriu alu Branului, acolo unde se vede astadi frumusic'a comuna Tohanulu nou; éra Tohanulu vechiu a fost colonisatu cu locuitori din alte ţinuturi ardelené, alesi firesce dintre cei mai valorosi, casatoriti cu fete totu de valóre core-spundietóre, nobili armalisti, feciori de preoti s. a. in numeru de preste doue sute de familii. Acelasi metodu s'a mai observatu si pe airea. Se si distingu colonisti de aceia militarisati de tót'a poporimea de prin pregiuru. Chiáru si acuma dupa 39 de ani trecuti dela desfiintiarea militiei confinarie se mai cunoscú prea bine si pe a dou'a generatiune urmele vietiei si ale regulei militare preste totu pe unde a domnitú aceea.

Regimentulu I s'a formatu din 13 comune situate in districtulu Fagarasiului, rupte din acela spre scopulu militarisarii in 1765 cand curtea luase districtulu Fagarasiului dela com. Bethlen si'lu dete cu tóte dominiile natiunei sasesci pentru 200.000 fl. pe 99 de ani, îi ertà inse 60.000 fl. din aceea suma in pretiulu aceluor 13 comune, care au fost: Vadu, Şinca, Ohaba, Margineni, Sebesiu, Copacelu, Bucium, Desianí, Lissa, Netotu, Posiorita, Arpasiu si Vaida-recea. La acestea s'au adaosu din districtulu Barsei Tohanu si Tintiaru, din alu Sibiiului Orlatu, Vestemu, Jina, Racovitia, acésta supusa pe atunci la Sasime, dela Orascia Cugirulu, éra celelalte din comitatulu Hunedórei pâna la Hatiegu.

Regimentele pedestre aveau in servitiu activu câte 3000, éra cele de calarime câte 1500 de ómeni. In tóte 6 regimentele romanesci si secuiesci cu totii 15.000 ostasi activi. Indata la inceputu inse in aceea poporatiune se mai aflau 3264 ne-armati, de cari pentru momentu nu era lipsa si 2514 supernumerari.

La regimentulu II (Nasaud) s'au adaosu mai tardiu înca 22 de comune.

Existenti'a regimentului granitiaru de dragoni romani nu a fost de lunga durata; doue escadróne s'au desfiintiatu indata la vreo cincí ani si s'au incorporatu la regimentulu de pedestrime Nr. 2; alte escadróne s'au incorporatu in 1772 la regimentulu de husari secuiesci, in care au remasu pâna la 1848. Se vede cá comand'a suprema ces. r. aflase între romani destui ómeni mari si ososi pentru calarimea grea, cum

era cea de dragoni, lipsiau inse in acésta tíera caii de rassa mare; se aflau destui de rassa mai mica si iuti, prea buni pentru calarimea usióra. Au mai fost si alte cause secrete, care au induplecatu pe comand'a suprema, cá in privinti'a regimentului de calarime romana se'si schimbe planulu.

§ 69. Rescól'a Secuiloru si macelulu dela Madéfalva. Acelu evenimentu fórte tristu pentru bietulu poporu secuiescu, a fost descrisu pàna acum de càtra unii cronicari si istorici magiari cu multa patima si partialitate, care seducea pe lectori in judecat'a loru. Noi vomu urma in descrierea acelu episodiu istoricu marturi'a aceluiasi patriotu sasu contimpuranu, care dupace functionase in sus mentionat'a comissiune dela Bistritia, cá actuariu, in aceeaasi calitate a lucratu aprópe unu anu de dile si in comissiunea curtii trimisa la secui; pre langa acésta elu in memorialele sale dà pe fatia mai multu simpathia de càtu ura càtra secui. Dupa informatiunile lui Mich. Conrad de Heidendorf catastrof'a venita preste secui o provocasera ei însii, prin nepricepere, cerbicia si seducerea criminala din partea unoru ómeni de ai loru.

S'a disu de repetíte-ori, cà in sensulu legiloru tíerei secuii erau considerati din vechime cá ostasi nascuti, obligati a apara marginile tíerei, cum si a sustiné linistea publica, éra tíer'a pentru acelu servitiu alu loru îi scutise de orice inoposite directe si indirecte. Asia sunau legile; ele inse in punctulu acesta devenisera înca de sub asia numitii principi patriotici litera mórtá. Aristocrati'a feudala si iobagi'a nedespartita de aceea se incuibase de multu înca si in partea resariténa a Transilvaniei. La venirea domniei austriace »libertatea« secuiesca devenise o minciuna politica in pertinenta, care si pàna atunci se demascase prin dese rebelliuni ale poporului, prin chiamarea in ajutoriu alu Mihaiu voda, prin trecerea multoru secui in Moldov'a si prin necurmatele loru plansori, processe, recourse la gubernele tíerei.

In a. 1761 cand a decisu imperatés'a, cá mai alesu in trei districte secuiesci, alu Ariesiului, alu Ciucului si Treiscaunelor se organisedié militi'a granitiara, poporulu propriu care ținea la libertatea vechia, se simtiá inse in multe moduri asupritu prin aristocrati'a, a declaratú cá elu voiesce cu placere

se fia inrolatu in regimente confiniarie, inse cu conditiune, cá acésta se se faca conformu legiloru acestei tieri, cá se pórté arme, se faca servitiu si aristocratii, éra apoi afara din fruntariile tierii se nu fia scosi nici-odata la vreo espeditiune bellica. Presupunend poporulu cá acelea conditiuni voru fi primite, au si mersu cu miile pe la oficiarii trimisi inadinsu de càtra comand'a generala, cá se se inscria si se le dea puscii, ceea ce s'a si intemplat. Dupace inse poporulu vediù, cà pe familiile aristocrate nu le inscrie nimeni si cà acelea voru fi scutite de servitiulu militariu, precum era tóta ceealalta aristocratia feudala, éra de alta parte li s'a spusu, cá in casu de lipsa mare au se ésa si in alte tieri si cà voru fi comandati de oficiarii straini, cei mai multi isi retrasera cuventulu si depusera câteva mii de puscii pe la oficiarii dela cari le lusera. Una parte de secui a ținutu puscile si s'au supusu, pe acestia inse'i batjocoriau ceilalti dicèndu cá sunt soldatii lui Buccov, éra nu ai imperatesei. Nobilimea vediù indata, cá poporulu pre càtu va fi militarisatu, din acea óra va si scapa de sub jurisdictiunea ei, prin urmare cà ea va si perde fórté multu in privintia materiala, va fi espusa si la resbunarea poporului emancipatu; asía dens'a si desvoltà resistentia energica in contra militarisarei poporului, protestandu in scrisu si prin deputatiuni atátu aici in tíera càtu si la Vien'a, éra pe poporu a sciutu se'lu desmente usioru spunendu'i cá armarea lui ar fi in contra legii, contra patriei si a libertatii secuiesci. Cu tóte acestea se aflasera si intre aristocrati càtiva, cari au indemnatu seriosu pe poporu cá se primésca armele, si intr'unu rescriptu din 1 Dec. 1762 imperatés'a lauda pentru acea lealitate pe com. Antonie Mikes, éra lui Stefanu Antos ii acórda pensiune pe viatia; din contra pe intriganti si seductori amerintia cu cele mai grele pedepse; voiesce tare, cá nimeni se nu fia silitu a primi armele; dupace inse le voru fi primitu si se voru fi inrolatu, se fia considerati cá ostasi in realitate si in casu de a lapeda armele primite odata, se fia tractati si pedepsiti conformu legiloru militari. Acestea mesuri erau coprinse in altu rescriptu din 6 Ianuariu 1763. Acum inse resistenti'a se latia totu mai tare intre secui si unu raportu venitu la gubernu in 2 Iuniu ține, cá până atunci fuisera 270 de familii din districtulu Ciucu in Moldov'a.

Cu scopu de a liniști spiritele, a și realiza înființarea regimentelor planuite, curtea imperială dispuse că se ăsa la fati'a locului comisiune compusa din doi consiliari guberniali magnatii br. Ioanu Lazar și com. Nicolae Bethlen cu locot. maresialu br. Schiskovitz și unu secretariu gubernialu Halmágyi. Acestei comisiuni i s'a datu titlu de principala și o asistentia respectabila de trupe.

Acea comisiune a mersu în Decembre 1763 în districtulu Cîucu, ăra activitatea sa o începù în comun'a Taplotza. Adversarii militarisarii amētiseră capetele bietiloru secui cu minciun'a, că nu imperatēs'a, ci numai Buccov ar voi se le dea arme. Deci la vederea comisiunei se adunara secuii din districtele Cîucu și Giurgiu mai multe mii, armati cu sabii vechi, cu buzdugane și cu alte arme ruginite și protestara. Comisiunea trimise la ei functionari de ai lor și oficiali că se le bage mintea în capu, ăra mai în urma și pe prefectulu lor br. Paul Bornemisza, care era unu omu blandocu și fricosu. Poporulu îi luà la fuga pe toti acei delegati ai comisiunei, Bornemisza se ascunsese într'unu celariu că se'si scape viati'a. De aci resculatii provocara pe secuii din alte doue districte, Trei-scaune și Odorheiu, că se faca cauza comuna cu ei și se mērga la comisiunea principala cu petitiune scrisa în numele tuturoru. Cei din Trei-scaune au mersu la perirea lor totu armati miserabilu de reu că și Ciucanii și condusi de unu avocatulu anume Csorja, care le compusese și protestele. Cei dela Odorheiu nu s'au mișcatu din locu. Comisiunea principala a trimisu din nou și la acești resculati pe functionari, că se incerce a'i întorče din cale. Acum înse resculatii se asēdiasera în satele vecine și mai alesu în comun'a Madăfalva că într'unu centru. De acolo ei trimisera în sér'a din 4 Ianuariu 1764 protestulu prin deputati la comisiune în Taplotza. Fiind fōrte aprōpe acelea doue comune, comisiunea mai trimise sér'a tārdu prin ordonantia de doi husari cea din urma provocare a sa la secuii cei concentrati în Madăfalva, că se se despartedie toti pe la vetrele lor, căci de nu, va fi fōrte reu de ei. Resculatii înse respunsera comisiunei totu atunci nóptea prin aceiasī husari într'unu alu doilea memorialu scrisu în termini necuviinciosi și amērintiatori, că se nu le inpuna servitiulu militaruu, căci în

casulu contrariu ei nu voru fi de vina la nimicu;¹⁾ apoi cà in dio'a urmatóre voru merge cu totii la comissiune in Taplotza. Dio'a de 5 si 6 Ianuariu s'a trecutu totu numai cu deputatiuni si amerintiari reciproce, pàna cand in fine comissiunea isi trimise ultimatulul seu la Madéfalva. Ómenii inse obositi de drumu si de frigu, altii si amețiti de vinarsu, in locu de a se mai inblandi, strigara cà in alta di voru merge ei insii cá se'si ia resolutiunea.

Comissiunea avuse inpregiuru de sine o compania de infanteria germana, unu escadronu de calarime corassata, ceva militia secuiesca care nu lapedase armele si câteva tunuri, in dilele din urma mai chiamase si alte companii din localitatile cu garnisóne. Dupa o consultare seriósa comissiunea decise cu majoritate de doi contra unuia, care a fost Bethlen, cá se previna pe poporu, se nu astepte cá se mai plece elu asupra comissiunei, ci acésta se'lu sparga cu forti'a armeloru.

Asia s'a si intemplat. In 7 Ianuariu pe la 3 óre dedeminétiã trupele comandate de v.-colonelulu Carato inpresurara din tóte partile comun'a Madéfalva situata pe ambele maluri ale Oltului. Inainte de amurgu, pre cand ómenii înca dormiau se incepù canonad'a asupra comunei. Primulu glontiu strabatù prin paratii unei case, in care dormia si avocatulu Csorja si se opri sub patulu lui, éra elu sarindu dreptu in sus si mai audindu alte detunaturi strigà spaimantatu: Ddieule, ce este acésta? Din acea óra nu se mai audi de numele lui Csorja si se crede cà a peritu si elu alaturea cu ceilalti in acea di fatala. Se aprinsera si câteva case. Poporulu spariatu, in locu de a cugeta la vreo aparare o luà la fuga in tóte partile, inse ori incatrau apucá, trupele inpușcau si taiau fàra crutiare, mai virtosu cavaleri'a taià fórte multi; una parte din secui voindu se scape din colo de Oltu spre Odorheiu, rupenduse ghiati'a Oltului sub ei se innecara. Numerulu secuiloru ucisi in acea di se pune celu puçinu la patru sute; altii vreo 100 de raniti au fost transportati in castelulu dela Csik-Szereda spre vindecare. Acestea cifre inse differa fórte multu la chronicari. Asia Benkő pune pe morti numai la 186, pe raniti la 34. Noi acceptaramu cifrele aratate de Heidendorf.

¹⁾ Unguresce: „Mi semminek okai nem leszünk.“

Dintre soldati nu a fost ucisu nici-unulu si nici macar ranitu; proba invederata că poporul secuiescu armatu reu cum era, nu a cugetatu la aparare, ci numai la fuga. Asia inse cu atātu mai greu se potu explica turburarile si amerintiarile loru din cele patru dile anteriore.

Sarmanii secui, ei nu invetiasera sau că nu 'iau lasatu se invetie nimicu in Ianuaru 1764 din ceea ce patisera romanii in Maiu 1763, si asia catastrof'a venita preste densii a fost insutitu mai deplorabila decâtu acea trecuta preste romani.

Catastrof'a dela Madéfalva nu a pututu se remăie ascunsă de inaintea imperatesei. Nacajita cum era din caus'a sangelui versatu cu atāta usioratate si brutalitate, maiest. sa mai ordonā indata alta comissiune mixta, compusa sub presidiulu generalului br. Roth, unu omu intieptu si blandu, din trei comissari civili c. Adam Teleki, omu iute la mania, br. Iosintzi si Ribitzei, ómeni trecuti prin scóle speriori, éra asessori militari unu v. colonelu Schwartz si doi capitani, éra cá actuari doi auditori si patricianulu sasu Heidendorf. Problem'a principala data acelei comissiuni a fost, cá se descopere pe adeveratii urđitori si seducatori ascunsi ai nefecitului poporu, spre a pune măn'a pre ei si a'i pedepsi infricosiatu. Las' inse, că cei mai vinovati daca n'au remasu morti, apoi nici nu s'au opritu pāna in Moldov'a, unde au fugitu atunci cu sutele; inse pe adeveratii urđitori ai rescólei îi putea sci tóta lumea din protestele si alergaturile loru pe la Sibiu si la Vien'a; aceia erau aristocratii din Secuime.

Acea comissiune isi incepū lucrarea sa in Martiu si mutandu-se dintr'unu ținutu in altulu totu cu paza mare militara, a operatu aprópe doi ani de dile. Ómeni de tóta conditiunea, țierani, nobili, functionari, preoti au fost citati, inchisi, examinati cu rigóre si intre multe certe; inse ceea ce asteptase imperatés'a cá se afe, nu s'a inplinitu.

Dupace s'au mai linistitu spiritele si multi dintre secuii renitenți au primitu érase armele, imperatés'a emise pentru regimentele loru unu statutu sau regulamentu relativu la totu viitoriulu loru.

Intre acestea in 17 Maiu 1764 generalulu Buccov muri cu totulu pe neasteptate in Sibiu lovit de apoplexia, spre nespusa bucuria a societatii magiare, care 'lu urise din sufletu,

in càtu dupa mórtea lui ii facusera si pasquile de ruşine, dintre care unulu se póte vedé la Petru Bod.¹⁾

Statutul imperatescu specialu pentru regimentele confiniarie romane a emanatu in 13 Novembre 1766 si este compusu din optudieci si patru (84) de puncte.

De si acelu statutu astadi dupa desfiintiarea regimenteloru de granitia, are numai valóre istorica, acésta inse este càtu se póte de instructiva. Statutu militariu cum a fost, elu a formatu unulu din fundamentele cele mai bune pentru inaintarea natiunei nóstre in cultura si civilisatiune. Imperatés'a numise in acelu statutu pe acelea regimente »romanesi nationale.« Asia a si fost in adeveru, precum s'a cunoscutu indata dupa diece cincisprediece ani, se cunósce si pàna in dio'a de astadi in consecentiele, in rezultatele sale; si fostii granitarii, ba si totii romanii aru face fórte bine, daca ar citi si conserva pentru posteritate acelu documentu imperatescu, carele se póte numi cu totu dreptulu monumentale.

Dupa noi imperatés'a Maria Teresi'a in timpulu domnirii sale, intre impregiurarile din acea epoca nu ar fi pututu face nici-unu bine mai mare poporului romanescu, decàtu cà celu puçinu pe una parte a lui o a militarisatu. O de ar fi intielesu romanii mai bine pe Maria Teresi'a; ei inse pe atunci se certau si isi smulgeau barbile unii la altii din dragoste càtra provestile calugariloru de doue rasse; la emancipare demna de omu cugetau cei mai puçini.²⁾

1) Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium historia.

2) Cine are placere sau interesu cá se cunósca asiedimentele miltiei granitiarie din tóte tierile respective, le póte afla in opulu vastu: Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft von Fr. Vanicek, pensionirtem Gymnasialdirector. Wien 1875. Vier Bände.

Relativ la militi'a confiniara din Transilvania sunt intre altele: Poemation de secunda legione valachica sub Carolo barone Enzenbergio. Magno-Varadini 1830. Scriere fórte pretiósá.

Iosephus Benkó Transilvania Tomo II-o § 208 pag. 101—116. Totu acolo Supplementum dela pag. 535—559 prea interessantu despre catastrofa din Secuime.

Michael Conrad von Heidendorf, Selbstbiographie, Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde. XV. Band, Seite 127—150.

Das alte und neue Kronstadt etc. I. Band, Seite 258—271.

Una din grijile principale ale administratiunei militare a fost, cá successive, se infiintiedie scóle nationali in tóte comunele granitiariloru de ambe nationalitati. Afara de acelea scóle elementarie s'au deschisu o specie de scóle centrali in resiedintiele coloneliloru cu directori si invetiatori buni, dela cari tinerimea pre langa cunoscintiele necesarie in statulu militariu invetiá si limb'a germana in vorbire si in scriere asia, in càtu din acelea scóle au esitu nu numai individi necesari in regimente, pentru servitiile inferióre, ci si oficiari de ranguri inalte. Totu acelea scóle militare au fost unu adeveratu daru si pentru multime mare din class'a civila a locuitoriloru. Preoti si alti parinti mireni doritori de a'si dá pe fii loru la carte, in lipsa de scóle proprie in comunele provinciali, ii trimiteau la Orlatu sau la Nasaud, de unde inaintau la gimnasiulu din Blasiu sau la Sibiu si pe airea.

§ 70. Starea poporatiunei rurale iobagite, usiorata in càtva. In anii cari au urmatu dupa organisarea definitiva a celoru siése regimente confinarie, immensei maioritati a poporatiunii rurale iobagite i se dete ocasiune bogata de a vedé cu ochii sei marea differentia dintre servitiulu sau cum se dice in legi robota dela robu si robia, pe care'lu facea tóta viati'a sa la domni, si dintre servitiulu poporatiunei militarisate, pe care acésta ilu face de aci inainte tierei, statului; ceea in lipsa de ori-ce lege positiva, tractata dupa bun'a placere si capritiulu domniloru; acésta dupa legi militare, positive si precise, adeveratu aspre, inse legi, pe care daca le-ai respectatu nu ai se pati nici-unu reu, in fine legi care ingrijescu nu numai de binele fisicu, ci si de celu spirituale alu granitiariloru.

Acuma nu se mai putea mira nimeni, daca multime de iobagi de prin comitatele feudali cereau se scape si ei pe vreunu teritoriu militarisatu, se li se dea arme si se fia asediati pe vreo mosióra de granitieri. Fatia cu acea stare noua a lucruriloru necunoscuta pâna atunci in acésta tíera,

Teleki Domokos A székely határőrség története. Bpest 1877.
Istoria regimentului alu II-lea romanescu granitieriu transilvanu etc. de G. B. Brasiovu 1874.

chiaru si aristocrati'a cevasi mai prevedietóre a trebuitu se cugete, daca nu la mai multu, celu puçinu la o umbra de usiorare a sortii sclaviloru sei. Iobagi nu erau numai romani, ci in proportiunea numerului locuitoriloru dupa nationalitatile genetice gemeau si comune magiare fôrte multe, si câteva sasesci sub jugulu iobagiei. Ar crede cineva, cà diet'a tieriei ar fi trebuitu se se ocupe cu o cestiune sociala si totodata politica de inportanti'a acesteia. Dietele anterióre ori câte s'au ținutu in sute de ani, numai la sôrtea poporatiunei rurale nu au reflectatu, éra apoi imperatés'a dela 1761 inainte nu a mai convocatu nici o dieta in Transilvani'a. Asia curtea imperiala s'au apucatu si de regularea raportului sclaviloru càtra domnii loru.

Se incercase si imperatulu Carolu in 1714 si mai tardiu, cà se reguledie in càtva starea poporatiunei injugate, înse cu prea puçinu resultatu. Servitute grea (servitus, Leibeigenschaft), iobagia (Frohdienst, franc. corvée) a existatu si in alte staturi europene, in acelea inse datorintiele iobagiloru càtra domnii loru se regulasera bine reu mai de inaintea prin legi, ori prin regulamente de ale potestatii statului, pentrucá se 'si cunósca fiacare datorinti'a sa.

In Transilvani'a lipsiau asemenea legi. Imperatés'a dupace trase càtu s'a pututu mai multe informatiuni despre starea poporatiunei rurale pre càta era robita si pre càta se bucurá de óresicare libertati personali si reali, se incercase mai antaiu prin rescriptu din 25 Februariu 1747 a defige celu puçinu numerulu dileloru de lucru pre care aveau iobagii se le faca la domni si a decisu, cà iobagii cari au in folosinãtia (nu in proprietate) asia numita sessiune intréga (circa 52 pàna la 40 de pogóne sau jugere), se lucre cu vite de jugu, daca le au, câte 3 dile, sau fàra vite cu bratiale 4 dile in septemana, éra asia numitii dileri cu locu multu mai puçinu de cultivatu, cari abia aru putea ținé vite de jugu, se faca câte 2 dile, adeca 104 preste anu, éra cei ce au numai cascior'a si o gradina mica, se lucre 52 de dile.

Dupa acelu rescriptu starea tieraniloru a devenitu multu mai asuprita, din cauza cà tóte celelalte servituti si dari numeróse remanend neregulate, domnii au sciutu fôrte bine cum se faca, cà celu puçinu una persóna din fiacare familia se

stea necurmatu preste totu anulu cu merindea sa in robot'a domnului, au inmultitu si alte angarii si prestatiuni neatinse in rescriptu.

In anulu 1769 imperatés'a mai facù unu pasu bunu inainte pe calea prea puçinu batuta a humanitatii in tierile acestea. Prin patent'a cunoscuta sub titlu latinescu *Certa puncta domnitóri'a* se încérca a regula din nou raporturile sclaviloru càtra domni, inse fàra a'i da màn'a cá se mérga prea departe. Patent'a se imparte in patru capete. In c. I se defigu dilele de robota totu cá in 1747, acum inse si distant'i a pàna la care potu fi manati sclavii la lucru, adeca celu multu de $\frac{1}{2}$ de di dela locuintiele lor, domnii inse 'i potu òiné dela una pàna la doue septemani la munca necurmata; daca 'i òínu mai multu de patru dile, se le dea si pàne. Dio'a de lucru se considera dela resaritulu pàna la apusulu sórelui. Se li se numere in robota si dilele in care sunt mànati la drumu, la venatu, pescuitu, postaritu, taiatu de varza (curechiu), plivitu, trieratu, smulsu de canepa si inu, torsu, òiesutu si altele cá acestea; dara càte patru punti (libre) de canepa, de inu si de lana sunt datóre femeile cá se tórca pentru dómnele lor. Decim'a din cerealiile de pre hotarulu satului iobagii sunt datori se o duca in curtea domnului fàra a li se socoti dio'a in robota, decàtu numai daca s'ar transporta in alta comuna. In dumineci si serbatori iobagii se nu fia siliti a face robota. Domnulu se nu póta sili pe iobagiu cá se'i vendia beuturile spirituóse, bune rele cum voru fi.

Capu 2 regulédia platirea decimeloru si a mai multoru dari introduse prin usu; totu ací se cassédia càteva dari nelegiuite, precum de ex. tax'a pentru tocitul condeiului, numita *Pennaticum*, vama din saculu cu care ducea la móra, pentrucà trecea pe drumu inainte, si alte manculatorii de acestea; oprirea cá se nu mai insiele pe sateni cu mesuri false (cotu, stànjinu, cupa, ferdela).

C. 3 coprinde datorintiele domniloru càtra iobagi: Se le dea locu de ajunsu de aratu si de cósa, locu de case si dependentie, pasiune la campu, lemne de claditu si de arsu; daca in paduri se face ghinda si giru, se li se dea si loru. Comun'a se aiba dreptu esclusivu de càrciumaritu din 29 Septembrie pàna la Craciunu, adeca trei luni din anu. Daca móre

barbatulu iobagiu, se intielege că sesiunea cultivata de elu este proprietatea domnului inpreuna cu $\frac{2}{3}$ parti din averea mobila; multi inse rapiau tóta averea dela veduva, éra pe acésta si pe pruncii ei o aruncau pe drumuri. Imperatés'a comandà, că domnii se lase veduveloru a trei'a parte din averile mobili, din 6 boi 2, din 3 vaci 1, din 90 de oi 30, din 3 valuri de pansa 1, din 12 galete de gràu 4, din 6 cara de fenu 2 si asia mai departe.

Capu 4 prevede pedepsele, daca o parte sau alta nu'si implinesce datorinti'a. Imperatés'a nu suferé că tieranii se fia pedepsiti in bani, pe cari scie bine că nu'i au, ci le dictédia bataia trupésca, inse celu multu câte 24 de betie la barbati si câte 24 bice (corbace) la femei; daca inse persónele respective sunt nesanetóse, se fia ținute in arestu pe câteva dile. Pedepsele au se le dictedie că si pàna aci totu domnii, numai executiunea se se intemple in presenti'a unui functionariu dela administratiune, ceea ce inse nu se intemplà mai nici-odata.

Daca domnulu asupresce pe iobagiu sau ilu tractédia tiranese, acesta se póte plange la tribunalu (Tabula continua); lucru imposibile pentru unu iobagiu afara de câte unu casu fórte raru, cand unii domni vecini traiau in ura mare si atunci adversariulu luá pe iobagiu din resbunare in apararea sa.

Intr'aceea suferintiele poporatiunei rurale robite mai erau înca si altele fàra nici-o asemenare mai grele decâtu acelea pe care voise imperatés'a se le usiorodie prin patent'a sa din 1769. Legea din 1514 cea »scrisa cu sange omenescu» dupa cum o numescu unii, sanctionata de molaticulu rege Uladislau II decretase in contra iobagimei unele că acestea:

Iobagi'a este inpusa locuitoriloru pentru fàra-delegile loru (minciuna colossala); ei n'au nici-unu dreptu la pamentu, care este numai alu domniloru, éra acestia au tóta puterea de a dispune de pamentu oricum le place loru; iobagiulu póte se aiba numai simbri'a muncei sale, care i se dà in pamentu de cultivatu, nu si in proprietate. (Decret. tripart. part. III tit. 30 et 31. Aprob. Const. P. III tit. 36 Art. 1).

Domnii potu lua pamentulu dela iobagi oricand le place loru fàra nici-o desdaunare. (Decr. trip. tit. 30 § 8).

Proprietatea pământului se recunoște numai domnilor nobili; iobagii nu pot avea nici-o proprietate de pământ. (Totu acolo § 7).

Iobagii cari nu aru avea familia si nici-unu herede legitimu, potu se face testamentu pentru jumetate din averea mobila cãta voru fi avend castigata de ei insii, nu potu inse testa din averea pe care o voru fi mostenitu ei dela altu cineva, ci acãsta trece in proprietatea domnului seu, cã si jumetatea castigata de ei. Daca iobagiulu lipsitu de mostenitori móre fãra a fi lasatu in urm'a sa testamentu, tóta averea sa trece in proprietatea domnului seu. (Ibidem § 1).

Iobagiulu ne fiind consideratu cã persóna juridica »sui juris«, nu póte purta procesu in contra nici-unui nobilu; numai domnulu seu póte se'i póte procesulu, se intielege, daca va voi. (Trip. III tit. 31).

Iobagiulu póte fi arestatu si numai pe unu prepusu, pe dóra si póte, pe o denuntiare falsa. (Aprob. Const. P. III tit. 47 art. 3. Com. const. IV. 16).

Iobagii sunt datori se dea decime din tóte productele campului, din vinatie si din vite.

Afara de acestea legi scrise si positive, mai erau alte legi nescrise, asia numitu jus consuetudinarium, »obiceiuri«, care differiau fórte multu dupa provincii si ținuturi, chiãru si dupa familii de ale proprietariloru, cã-ci unele erau cunoscute cã humane si mai petrunse de spiritulu christianismului, altele din contra, rapace si tirane sau din natur'a lor sau din crescere, in locu de a'si cunósce interessulu si a face cã sórtea poporatiunei rurale se fia mai de suferitu, o tractau asia, in cãtu sate intregi spargendu-se treceau mai alesu in Moldov'a, unde boierii ii primiau bucurosu si'i asiediau mai totu in ținuturi submuntene.

Dupace se vediu se cã prin patent'a din 1769 nici pre departe nu se vindeca reulu si cã tiér'a perde mereu din locuitorii contribuenti si bratia muncitóre, imperatés'a in urm'a primei caletoriei a fiului seu Iosif in Transilvani'a se mai incercã odata prin altu rescriptu in 6 Iuliu 1774 a lua in aparare pe poporatiunea rurala in contra tiraniei.¹⁾

¹⁾ Norma procedendi in causis subditorum ad removenda gravamina etc. Vedi-o comentata la Benkő Transilvania Tom. I. pag. 532—535.

De odata cu acelu rescriptu gubernulu primi ordinu cá se'lu dea in tipariu si se'lu trimita in tóte partile spre publicare. Punctele principali ale acelu rescriptu sau Norme erau acestea :

1. Se oprescu robotele excessive, adeca munc'a prea preste mesura multa a iobagiloru la domni, din care cauza tieraniloru nu le mai remànea timpu cá se'si póta cultiva si pamenturile lasate in folosinti'a lor; se oprescu si alte spoliatiuni nelegiuite.

2. Este oprita crudelitatea sau crudimea (Saevities), precum erau: batai cumplite de mórte, inchisori barbare, torturi diverse, precum inchiderea in cotetie, afumarea cu baligariu uscatu, ferecarea in falanga (kaloda) si altele multe.

3. Lipsirea iobagiloru de atàta pamentu cultivabile, càtu este neaparatu pe lipsa cá se se póta sustiné familiile de cultivatori.

Inse cine se traga in judecata pe domnii feudali pentru atrocitati de acestea? Imperatés'a nu aflà alti aparatori de poporu, decâtu pe viceprefectii districtelor; acestora le comitte, cá dupace legile tierii nu suferè pe iobagi cá se faca procesu nobililoru, acei functionari se fia acusatori si se traga in judecata pe nobili. Acílea nu avemu se uitamu, cà si acei v.-prefecti (vicecomites) erau toti proprietari nobili, prin urmare cum ține proverbiulu, totu corbi.

Vede oricine, cà si acestea mesuri erau totu numai palliative, éra pentrucà nu au fost votate de càtra vreo dieta, domnii feudali nici nu se țineau obligati a le respecta.

In càtu pentru fug'a iobagiloru in tierile romanesci s'au datu porunci aspre, cá militarii granitieri se'i prinda precum prindea pe furi si pe alti facatori de rele si se'i in'órca la urm'a lor. Daca iobagiulu fugea dela unu domnu la altulu, celu lipsitu de sclavulu seu cerea dela tribunalu doi scriitori jurati cá se mérga la rapitoriu, se'i recéra sclavulu. Daca rapitoriulu se oppunea si daca domnulu pagubitu de sclavu avea trecere mai multa la tribunalu si la curtea de apelu, atunci rapitoriulu de iobagiu platia amenda (glóba) 200 fl., liberá si pe iobagiu de sub potestatea sa.

Este adeca bine cunoscutu, cà stétea cu totul in vointi'a domniloru de a scóte pe iobagi din moștile lor, din contra

iobagii erau legati de glia si nu se putea muta nicairi fàra invoirea respicata a domniloru, prin urmare ei se incercau se scape in vreo parte cu fug'a.

Desvoltarea ulterióra a raporturiloru dintre class'a domnióre si class'a subjugata pàna la emancipare isi mai are peripetiile sale, la a caroru cunoscintia vomu veni mai tardioru.

Fatìa cu atrocitatea legiloru feudali acésta tiéra avù mare norocu, cà in mani'a omnipotentiei feudalismului totu s'au stracuratu prin tóte adversitatile vécuriloru unu numeru considerabile de locuitori, cari sciura se'si conserve libertatea sau intréga sau in parte asìa, in càtu aceia remasera aparati de jugulu iobagiei. In acésta classa vinu a se numera locuitorii de pre asìa numitulu fundus regius, adeca partea cea mai mare a poporului sasescu si poporulu romanu din comunele submuntene meridionali, stravechi locuitori ai acelora, totu asìa si locuitorii romani ai districtului Rodna; unu numeru de sate romanesci intregi sau in parte nobilitate si scutite pentru merite castigate in epoce grave, cand tiér'a avuse trebuintia de bratale loru; sute de familii boieresci din districtele Fagarasiu, Hatiegu, Cetate-de-pétra. Din rass'a ori nationalitatea genetica magiara secuii ar fi fost se remàie toti liberi dupa traditiunile loru, dara pàna la Maria Teresi'a remasese numai o parte in adeveru libera. Din romani si din magiari afara de magnati si de aristocrati cu proprietati mai mari si de mijlocu, se aflau sute de familii cunoscute sub numiri, cá nobiles unius sessionis, armalistae, sclopetarii; adeca classe de ómeni cari se potu asemena binisioru cu classele de »pitari, logofeti de alu treilea rangu, mazili, mosneni« etc. din tierile romanesci.

Locuitorii cetatiloru si ai orasielorlu s'au bucuratu de libertate personala si reala, n'au iobagitu. Differenti'a intre nobili aristocrati si intre cetatieni liberi era, cà acestia platiau contributiuni, erau obligati se tie soldati in quartiru, se faca pe sam'a statului carausii, respective se dea cara si vite de trasu, se deréga si drumuri, se dea si soldati, pre cand nobilimea de tóte acestea greutati era scutita si aparata.

Din acestea classe de locuitori s'au mai pututu stracura in poporu si câte unu carturariu; din acestea au esitu cei mai multi preoti, cantareti, dascali, scriitori sau notari ori

logofeti pe la sate, éra din iobagime n'au pututu esi, cà-ci iobagiloru nici nu le-a fost permisú cá se'si dea pe fiiú lorú la vreo scóla fára voi'a domnului feudalú; inse nici scóle nu erau nicairi pentru iobagime.

până aici

§ 71. Starea romaniloró locuitorí alaturea cu sasii in dilele MARIEI TERESIEI. Gónele. Siete sute de ani de cand s'au asédiatu in Transilvani'a successive mai multe colonii germane mai virtosu din tierile renane si s'au inchiégatu politicesce intr'unu singuru poporu, (unus sit populus). Sasii acelu privilegiu l'au esplicatu si aplicatu asia, cá pre cutare teritoriu locuitu de ei nici-unu poporu de alta nationalitate se nu póta locui si cu atátu mai puçinu a se inpropriatú între densii. Cu alte cuvente, coloniile germane venite in Transilvani'a de ori si unde, avusera consciinti'a rassei si a nationalitatii lorú in gradu cá acela, càtu indata de atunci n'au voitu se se amestece cu nici-unulu din popórale conlocuitoré, prin urmare au luatú tóte mesurile cá se remàie isolate. Dupace s'au desvoltatu între acelea industri'a si comerciulu, acestea doue ocupatiuni omenesci au cautatu se se apere aici cá si in Germani'a, de rapacitatea cavalerilorú feudali si asia s'au inchisu in cetati si in fortaretie; înca si bisericelé mai multoru comune rurale le-au impresuratu cu ziduri tari. Cu tóte acelea mesuri poporulu sasescu nu s'au pututu isola nici-odata cu totulú de càtra elementulu romanescu, mai virtosu din doue cause. Coloniile germane n'au venitu dintru odata in acésta tíera, ci cu incetulu, dintr'o epoca in alt'a, si este curatu o fabula stracurata in istori'a tieréi, cá acestu teritoriu la venirea lorú ar fi fost cu totulú desiertu de locuitorí. Multimea comuneloru compacte, curatu romanesci din partea meridionala a tieréi, cá si din partea septentrionala, au fost acolo unde sunt ele astadi cu sute de ani inaintea veniréi coloniilorú sasesci. Partile de hotara, munti, dealuri, plaiuri, vali, strimtori, riuri si lacuri, cá si comunele din vecinatatea lorú au avutu si au nume sau curatu romanesci, sau slavo-romane si nici-decum germane, afara de unele inventate mai tardiu. Dara locuitorii romani rariti prin desele incursiuni barbare dela nord, n'au pututu ocupa teritoriulu întregu, ci a mai remasu si pentru alii si apoi acela fu nu-

logofeti pe la sate, éra din iobagime n'au pututu esi, cà-ci iobagiloru nici nu le-a fost permisu cá se'si dea pe fiii loru la vreo scóla fàra voi'a domnului feudalul; inse nici scóle nu erau nicairi pentru iobagime.

până aici

§ 71. Starea romaniloru locuitori alaturea cu sasii in dilele MARIEI TERESIEI. Gónele. Siepte sute de ani de cand s'au asiediatu in Transilvani'a successive mai multe colonii germane mai virtosu din tierile renane si s'au inchiegatu politicesce intr'unu singuru poporu, (unus sit populus). Sasii acelu privilegiu l'au esplicatu si aplicatu asia, cà pre cùtare teritoriu locuitu de ei nici-unu poporu de alta nationalitate se nu póta locui si cu atàtu mai puçinu a se inpropriatari între densii. Cu alte cuvente, coloniile germane venite in Transilvani'a de ori si unde, avusera consciinti'a rassei si a nationalitatii loru in gradu cá acela, càtu indata de atunci n'au voitu se se amestece cu nici-unulu din popórale conlocuitoire, prin urmare au luatú tóte mesurile cá se remàie isolate. Dupace s'au desvoltatu între acelea industri'a si comerciulu, acestea doue ocupatiuni omenesci au cautatu se se apere aici cá si in Germani'a, de rapacitatea cavaleriloru feudali si asia s'au inchisu in cetati si in fortaretie; înca si bisericelile mai multoru comune rurale le-au impresuratu cu ziduri tari. Cu tóte acelea mesuri poporulu sasescu nu s'a pututu isola nici-odata cu totulu de càtra elementulu romanescu, mai virtosu din doue cause. Coloniile germane n'au venitu dintru odata in acésta tiéra, ei cu incetulu, dintr'o epoca in alt'a, si este curatu o fabula stracurata in istori'a tierei, cà acestu teritoriu la venirea loru ar fi fost cu totulu desiertu de locuitori. Multimea comuneloru compacte, curatu romanesci din partea meridionala a tierei, cá si din partea septentrionala, au fost acolo unde sunt ele astadi cu sute de ani inaintea venirii coloniiloru sasesci. Partile de hotara, munti, dealuri, plaiuri, vali, strimtori, riuri si lacuri, cá si comunele din vecinatatea loru au avutu si au nume sau curatu romanesci, sau slavo-romane si nici-decum germane, afara de unele inventate mai tardiu. Dara locuitorii romani rariti prin desele incursiuni barbare dela nord, n'au pututu ocupa teritoriulu intregu, ei a mai remasu si pentru alai si apoi acela fu nu-